

ERITYISTÄ TUKEA TARVITSEVAN LAPSEN TUKEMINEN SEURAKUNNAN VARHAISKASVATUKSESSA

Keskustelufoorumi Jyväskylän seurakunnan
varhaiskasvattajille

Eija Asp

Opinnäytetyö
Tammikuu 2013

Sosiaalialan koulutusohjelma
Sosiaali-, terveys- ja liikunta ala

JYVÄSKYLÄN AMMATTIKORKEAKOULU
JAMK UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES

Tekijä(t) ASP, Eija	Julkaisun laji Opinnäytetyö	Päivämäärä 07.01.2013
	Sivumäärä 53	Julkaisun kieli Suomi
	Luottamuksellisuus () saakka	Verkojulkaisulupa myönnetty (X)
Työn nimi Eriyistä tukea tarvitsevan lapsen tukeminen seurakunnan varhaiskasvatuksessa - Keskustelufoorumi Jyväskylän seurakunnan varhaiskasvattajille		
Koulutusohjelma Sosiaalialan koulutusohjelma		
Työn ohjaaja(t) KIISKILÄ, Taja SALMINEN, Suvi		
Toimeksiantaja(t) Jyväskylän seurakunta		
Tiivistelmä <p>Toiminnallinen opinnäytetyö on toteutettu yhteistyössä Jyväskylän seurakunnan varhaiskasvatuksen kanssa. Jyväskylän seurakunta on jaettu yhdeksään alue seurakuntaan, jotka suunnittelevat sekä toteuttavat itsenäisesti alueidensa lapsi- ja perhetyötä. Eri alue seurakunnissa työskentelee tällä hetkellä 41 varhaiskasvattajaa.</p> <p>Opinnäytetyössä on keskitytty käsittelemään leikki-ikästä kouluikäisen lapsen ja hänen perheensä tukemista. Jyväskylän seurakunnan varhaiskasvatuksen päiväkerhot ovat pääasiassa suunnattu kotihoidossa oleville 3- 5 vuoden ikäisille lapsille.</p> <p>Opinnäytetyön toiminnallisena osuutena oli (23.11.2012) seurakunnan varhaiskasvattajille toteutettu dialoginen keskustelufoorumi. Toiminnallisen opinnäytetyön tavoitteena on ollut jakaa ajatuksia sekä menetelmiä varhaiskasvattajien arjentyöhön. Näkökulmana on ollut erityistä tukea tarvitsevat lapset ja heidän perheensä tukeminen. Opinnäytetyössä on kuvattu keskustelufoorumin suunnittelu- ja toteutusprosessi sekä palaute ja pohdinta foorumista. Opinnäytetyön raportoinnissa on käsitelty lisäksi keskustelufoorumin pääpainona olleita tunne- sosiaalisten taitojen ja tarkkaavuuden pulmia.</p>		
Avainsanat (asiasanat) Eriyiskasvatus, varhaiskasvatus, toiminnallinen opinnäytetyö		
Muut tiedot		

Author(s) ASP, Eija	Type of publication Bachelor`s Thesis	Date 07.01.2013
	Pages 53	Language Finnish
	Confidential () Until	Permission for web publication (X)
Title Supporting children with special support needs in the Parish`s early childhood education- A discussion forum for early childhood educators in the Jyväskylä City Parish		
Degree Programme Social studies		
Tutor(s) KIISKILÄ, Taja SALMINEN, Suvi		
Assigned by Jyväskylä City Parish		
<p>This functional thesis was carried out in cooperation with the early childhood education operations of the Jyväskylä City Parish. The parish is divided into nine regional churches, which independently plan and implement children and family work in their areas. Currently there are 41 early childhood educators working in the regional churches.</p> <p>The thesis focuses on the support given to children whose ages range from toddlers to school age and to their families. Day care provided by the Jyväskylä Parish is mainly directed at children aged 3-5 who are in home care.</p> <p>The practical part of the thesis consists of a dialogue forum (23rd Nov. 2012) conducted with the early childhood educators of the Jyväskylä Parish. The objective of the functional thesis was to share methods and ideas in early childhood educators' work. The focus of the forum was on supporting children with special needs and their families.</p> <p>The thesis describes the processes of the planning and implementation of the forum as well as its feedback and reflection. The thesis also discusses the main theme of the dialogue forum: emotional and social skills and problems in attention focusing.</p>		
Keywords special education, early childhood education, practice based thesis		
Miscellaneous		

Sisällys

1	JOHDANTO	3
2	ERITYISKASVATUKSEN JA VAMMAISTYÖN NÄKÖKULMIA.....	4
3	KASVATUS	5
3.1	KÄSITTEEN MÄÄRITTELYÄ	5
3.2	KASVATUKUMPPANUUS	6
4	KIRKON VARHAISKASVATUS	7
4.1	SEURAKUNNAN VARHAISKASVATUKSEN TAVOITTEET	7
4.2	JYVÄSKYLÄN SEURAKUNNAN VARHAISKASVATUS	9
5	LAPSEN KEHITYS VARHAISLAPSUUDESSA.....	9
5.1	KEHITYSKULKU	9
5.2	SOSIAALINEN JA FYYSINEN KEHITYS	10
5.3	KEHITYKSEN HAVAINNOINTI JA TUKEMINEN	12
6	TUNNE-, SOSIAALISTENTAIDOJEN JA TARKKAAVUUDEN PULMAT	14
6.1	TUNNE- JA SOSIAALISTENTAIDOJEN PULMAT	14
6.2	SENSORISEN INTEGRAATION HÄIRIÖ	17
6.3	TARKKAAVUUDEN PULMAT	18
7	TUKIMUOTOJA	19
7.1	KUVAT APUVÄLINEENÄ.....	21
7.2	TUNNE- JA VUOROVAIKUTUSTAITOJEN HARJOITTELEMINEN	22
7.3	VANHEMMUUDEN TUKEMINEN, VERTAISTUKI	25
8	KESKUSTELUFOORUMIN PROSESSIKUVAUS	26
8.1	KESKUSTELUFOORUMIN LÄHTÖKOHDAT.....	26
8.2	KESKUSTELUFOORUMIN TAVOITTEET	27
8.3	KESKUSTELUFOORUMIN SUUNNITELMA	29
8.4	KESKUSTELUFOORUMI TOIMINNALLISENA OPINNÄYTETYÖNÄ	30
9	KESKUSTELUFOORUMIN KUVAUS	32

9.1	KESKUSTELUFOORUMI	32
9.2	PÄIVÄSSÄ ESIIN NOUSSEET TEEMAT	34
9.3	PALAUTE KESKUSTELUFOORUMISTA	37
9.4	EETTISYYS JA LUOTETTAVUUS	37
10	POHDINTA JA JOHTOPÄÄTÖKSET	39
	LÄHTEET:	42
	LIITTEET:	49
	LIITE 1. KUTSU	49
	LIITE 2. VINKKIMATERIAALI	50
	LIITE 3. KYSELY ”ERKKA-ILTALAISILLE” ÄIDEILLE	53
KUVIOT		
	Kuvio 1 Sosiaalisen kompetenssin ulottuvuudet	11
	Kuvio2 Lasten sosiaalisten taitojen tunnistamisen esimerkit	15
	Kuvio 3 Perustunteet & tunnevastakohdat	16
	Kuvio 4 Itsesäätelyn osa-alueet ja vaikeudet niissä	19
	Kuvio 5. Tietoiset ja tiedostamattomat tunnereaktiot	23
	Kuvio 6. Keskustelufoorumin alustava suunnitelma	30

1 Johdanto

Opinnäytetyössä koetettu löytää menetelmiä Jyväskylän seurakunnan varhaiskasvatuksessa työskentelevien varhaiskasvattajien työhön lasten kerhoryhmiin, näkökulmana erityistä tukea tarvitseva lapsi. Opinnäytetyössä on pohdittu menetelmiä jotka soveltuva koko lapsiryhmälle, näin tukien kaikkien lasten tasavertaisuutta ja osallisuutta. Opinnäytetyön toiminnallisena osuutena oli Jyväskylän seurakunnan varhaiskasvattajille 23.11.2012 suunnattu dialoginen keskustelufoorumi aiheesta. Tavoitteena foorumissa oli ajatusten lisäksi jakaa työntekijöiden kesken hyväksi havaittuja työmenetelmiä ja -välineitä.

Aiheen etsimisen lähtöajatuksena opinnäytetyössä on ollut tuttu aihepiiri, jossa lähtökohtina ovat olleet oma mielenkiinto sekä halu saada, lisätä ja jakaa tietoutta. Ajatus toiminnallisesta opinnäytetyöstä on myös ollut alustavana lähtökohtana. Käsitys opinnäytetyön aiheesta on muodostunut osin omien kokemusten ja käytännön työn kautta.

Seurakunnallisessa työssä lastenohjaajien työnkuvaan kuuluu ohjaustyö pääasiassa arkisin toimivissa erilaisissa lapsi ja aikuinen sekä lapsiryhmissä. Seurakunnan lastenohjaajan työhön kuuluu lisäksi moninaista perhetyötä, leiri- ja retkitoiminnan järjestämistä ja yhteistyötä kunnan varhaiskasvatuksen kanssa. Opinnäytetyössä käytetään termiä seurakunnan varhaiskasvatus aiemmin yleisesti käytetyn seurakunnan lapsi- ja perhetyön sijalla. Lastenohjaajista käytetään termiä seurakunnan varhaiskasvattajat.

Jyväskylän seurakunnan päiväkerhot ovat pääasiassa suunnattu kotihoidossa oleville 3- 5 vuoden ikäisille lapsille, opinnäytetyössä käsitelläänkin lähinnä

niin kutsutusta leikki-ikästä kouluikäisen lapsen ja hänen perheensä tukemista. Varhaislapsuudella kuvaillaan 3-5 vuotiasta lasta ja hänen kasvuaan sekä kehitystään.

Suomessa on noin 10 00 lasta joilla on kielellinen erityisvaikeus, heistä puhevammaisia on noin 5000 (Hujala, 2011, 18). Opinnäytetyössä on käsitelty lapsen tunne- ja sosiaalisten taitojen sekä tarkkaavuuden pulmia, jotka ovat yhteydessä kommunikointitaitoihin. Opinnäytetyössä ei kuitenkaan ole paneuduttu diagnoosien käsittelyyn jotka mahdollisesti vaikuttavat lapsen kehitykseen, niihin kuitenkin saatetaan viitata. Tässä opinnäytetyössä eivät diagnoosit ole oleellisia. Hujala (2011,27) toteaa, että varhaislapsuudessa ei toisinaan pystytä antamaan lapsen pulmille selittävää diagnoosia. Hän jatkaa että tärkeää olisikin huomioida lapsen yksilölliset tarpeet eikä tuen tulisi perustua ainoastaan diagnoosikeskeisyyteen. Toisaalta opinnäytetyössä on painotettu lapsen kokonaisvaltaisen kehityksen merkitystä sekä kasvatuskumppanuutta.

2 Erityiskasvatuksen ja vammaistyön näkökulmia

Jyväskylän vammaisneuvosto on laatinut vammaispoliittisen ohjelman vuosille 2010–2015 ”Omaehtoisen elämän aalloilla” (Vammaispoliittinen ohjelma n.d, 5). Vammaispoliittisessa ohjelmassa viitataan Yhdistyneiden kansakuntien vuonna 2006 hyväksymään yleissopimukseen jossa määritellään vammaisiin henkilöihin kuuluvan pitkäaikaisen ruumiillisen, henkisen, älyllisen tai aisteihin liittyvän vamman omaavan henkilön, jonka vuorovaikutus on estynyt erilaisten esteiden vuoksi yhteiskunnassa. YK:n yleissopimus määrittelee tässä yhteydessä esteettömyyden merkitsevän liikkumisen lisäksi kuulemisen, näkemisen sekä ymmärtämisen

esteettömyyttä. Vuorovaikutuksessa eri syistä johtuvat pulmat siis näin ollen ajateltuna voidaan määritellä vammaisuuden käsitteellä.

Hujalan (2011, 36) mukaan esteettömyyttä tulisi tarkastella koko erityistä tukea tarvitsevan lapsen elinympäristön näkökulmasta, huomioiden fyysisen ympäristön lisäksi asenteet, harrastus- ja toimintamahdollisuudet sekä taloudellisen tuen perheille. Esteettömyyttä ja sen toteuttamista erilaisin keinoin voidaan pohtia tämän kautta.

Malm, Matero, Repo & Talvela (2006, 127) käyttävät neljää ryhmää kuvatessaan erityistä tukea tarvitsevia lapsia joilla on kehityksessään viivästymää. Ryhmät jakautuvat arkoihin ja passiivisiin lapsiin, kielteisesti käyttäytyviin lapsiin, impulsiivisiin lapsiin sekä huonon itsetunnon omaaviin lapsiin.

3 Kasvatus

3.1 käsitteen määrittelyä

Karling, Ojanen, Sivén, Vihunen & Vilén (2009,32) toteavat että kasvatus on sosialisatio, jossa yksilö kasvaa yhteisön ja yhteiskunnan jäseneksi. He jatkavat että kasvatus on tavoitteellista ja määrätietoista toimintaa, jonka päämäärät ja tavoitteet määräytyvät yhteiskunnan normien, arvojen, moraalin ja vallitsevan ihmiskäsityksen mukaan.

Lapsi syntyy tiettyyn ympäristöön ja yhteiskuntaan joka hänen fyysisten tarpeidensa täyttämisen lisäksi toimii kulttuurisena ja sosiaalisena oppimisympäristönä, joka osaltaan koettaa opettaa lasta toimimaan yhteiskunnassa odotetulla tavalla (Crain 2011, 24).

Kasvatuksesta puhuttaessa tarkoitetaan kaikkia niitä välillisiä ja välittömiä toimintoja sekä tekijöitä, joilla on pyrkimys vaikuttaa tai jotka vaikuttavat kasvatuksen kohteena olevaan. Kasvatuksen pyrkimys on tukea yksilön valmiuksia tässä hetkessä sekä tulevaisuudessaan elämässään. Se voi olla tahatonta tai tietoista kasvatusta, mutta kuitenkin aina vuorovaikutteista toimintaa, niin että sekä kasvattaja että kasvatettava vaikuttavat toisiinsa. Voidaan puhua myös formaattisesta (virallisesta) sekä informaalista (epävirallisesta) kasvatuksesta tai kasvattajasta (Karling ym. 2009, 32).

Kinnunen (2003,20–23) jakaa kasvatuskäsitteet auktoritaariseen, aikuisen ehdoilla tapahtuvaan kasvatukseen, demokraattiseen, lapsen äänen kuulevaan kasvatukseen ja vapaaseen kasvatukseen. Hän toteaa lapsen olevan keskenkasvuinen ja tarvitsevan kasvatusta. Kasvatuksen kautta välitämme kokemustemme avulla kertyneitä tietoja ja taitoja.

3.2 kasvatuskumppanuus

Valtiovallan periaatepäätöksessä varhaiskasvatuksen valtakunnallisista linjauksista (2002) todetaan vanhemmilla olevan ensisijainen vastuu lapsensa kasvatuksesta ja varhaiskasvatuksen henkilöstön ja vanhempien välisen vuorovaikutuksellisen yhteistyön kasvatuskumppanuudessa olevan olennainen osa varhaiskasvatusta. Vanhempien ja varhaiskasvatuksen henkilöstön tulisi toimia yhteistyössä lapsen kasvun, kehittymisen ja oppimisen tukemisessa. (STM, 2002.)

Kekkonen (2012, 27) mukaan kasvatuskumppanuutta voidaan tarkastella osana yhteiskunnan kehityskulkua, missä sosiaaliset, poliittiset sekä

taloudelliset muutokset yhteiskunnassa ovat muuttaneet perheen, lapsen ja lasta hoitavien tahojen suhteita. Hän jatkaa että kasvatuskumppanuutta osaltaan voidaan ajatella muovanneen perhettä, lasta, vanhempia ja varhaiskasvatusta eritavoin säätelevät sosiaali-, perhe- ja päivähoitopoliittiset päätökset.

Rantala (2004, 101) nimeää perhelähtöisessä työskentelyssä keskeisiksi käsitteiksi kumppanuuden ja valtaistumisen. Kumppanuudella hänen mukaansa tarkoitetaan vanhempien ja ammattilaisten välistä vuorovaikutuksellista yhteistyötä jonka tavoitteena on lapsen hyvinvointi. Valtaistuminen taas pohjautuu siihen ajatukseen että ihmisellä itsellään on vahvuuksia, kykyjä sekä mahdollisuuksia kehittää itsenäisiä valmiuksiaan elämänhallintaansa. Tavoitteena on että vanhemmat kokevat itse voivansa vaikuttaa lapsensa ja perheensä asioihin ja hyvinvointiin.

4 Kirkon varhaiskasvatus

4.1 Seurakunnan varhaiskasvatuksen tavoitteet

Kirkkohallitus on ollut mukana yhteistyössä sosiaali- ja terveysalan tutkimus ja kehittämiskeskus Stakesin (Stakes ja kansanterveyslaitos yhdistyivät terveyden ja hyvinvoinnin laitokseksi THL 1.1.2009) laatiessa(2003) valtakunnallisia varhaiskasvatussuunnitelman perusteita (Vasua) sosiaali- ja terveysministeriön, opetusministeriön, opetushallituksen, kuntaliiton sekä muiden yhteistyötahojen kanssa. Valtioneuvoston periaatepäätöksessä varhaiskasvatuksen valtakunnallisista linjauksista (2002) korostetaan moniammatillista yhteistyötä mainiten seurakunnat yhteistyökumppaneina. Kirkon varhaiskasvatuksessa on sitouduttu valtakunnallisen Vasun arvoihin

varhaiskasvatusajattelussa, huomioiden kuitenkin kirkon omat arvot (Kirkon varhaiskasvatuksen kehittämisryhmä 2008, 11). Yhteiskunnallisesti ajatellen kirkon tarjoaman varhaiskasvatuksen tavoitteena on, olla mukana yhteistyössä avointen varhaiskasvatuspalveluiden järjestämisessä sekä tarjoamisessa (varhaiskasvatus).

Evangelisluterilainen kirkko on laatinut oman kirkon varhaiskasvatuksen kehittämissuunnitelmansa (Vaken). Kirkon varhaiskasvatuksen kehittämisryhmä (2008,9) toteaa kirkon varhaiskasvatuksen olevan pääasiassa alle kouluikäisten lasten, heidän perheidensä tai muiden läheistensä kanssa tapahtuvaa kasvatusta. Varhaiskasvatuspalveluiden tehtävänä on tukea lasta sekä hän perhettään kasvatuskumppanuudessa ja turvata lapsen kokonaiskehitystä (varhaiskasvatus).

Jyväskylän seurakunta työstää omaa varhaiskasvatuksen kehittämissuunnitelmaansa (Vakea) joka valmistunee vuoden 2013 aikana. Jyväskylän seurakunnan strategiassa vuoteen 2020 tavoitteeksi todetaan perheen, parisuhteen ja vanhemmuuden tukeminen monipuolisesti sekä asiantuntevasti. (Jyväskylän seurakunnan strategia vuoteen 2020.)

Seurakunnan lapsi- ja perhetyön toiminnan sisällön toteuttamisessa Kirkon varhaiskasvatuksen kehittämisryhmä (2008, 32) nostaa esille lapsen kiinnostuksen kohteet, kokemukset, toiveet ja taidot sekä lapsen ohjaamisen mielipiteidensä ilmaisemiseen ja yhteisöllisyyteen, mikä tukee lapsen itsetunnon kehitystä. Tärkeää tällöin on huomioida lapset joilla on tuen tarvetta, niin että he erikeinon voivat olla osallisia.

4.2 Jyväskylän seurakunnan varhaiskasvatus

Jyväskylän seurakunta on jaettu yhdeksään alue seurakuntaan, jotka suunnittelevat sekä toteuttavat itsenäisesti alueidensa lapsi- ja perhetyötä. Yhteisen seurakuntapalvelun lapsi- ja perhetyö tukee, kehittää ja koordinoi koko Jyväskylän seurakunnallista lapsi- ja perhetyötä (ainutlaatuinen lapsuus). Jyväskylässä alue-seurakuntien lapsi- ja perhetyön varhaiskasvatuksen työmuotoina ovat lähinnä perhekerho, päiväkerho, pyhäkoulu sekä leiri- ja kesätoiminta. Alueiden lapsi- ja perhetyö järjestää itse ja osallistuu yhteistyössä seurakunnan muiden työalojen sekä muiden yhteiskunnan toimijoiden kanssa erilaisten tapahtumien järjestämiseen. Lapsi- ja perhetyö on monipuolista. Alueittain on yksilöllisesti perheitä tukevia toimintamuotoja.

Opinnäytetyössä on keskitytty lähinnä päiväkerhotyön näkökulmiin. Pääsääntöisesti seurakunnan päiväkerhotoiminnassa mukana olevat lapset ovat iältään 3-6- vuotiaita, kerhotoimintaa järjestetään arkisin 2- 4 kertaa viikossa. Kerhot kestävät 2-4 tuntia kerrallaan. Kirkon varhaiskasvatuksen kehittämisryhmä (2008, 16) toteaa päiväkerhon tavoitteena olevan lapsen kohtaaminen kokonaisvaltaisesti huomioiden hänen ikäkaudelliset ja kehitykselliset valmiutensa.

5 lapsen kehitys varhaislapsuudessa

5.1 kehityskulku

Karlingin ym. (2009,64) mukaan kehitys käsitteenä korostaa ihmisen jatkuvaa ja useasti ihmisen itsensä tiedostamatonta muuttumista elinkaarensa aikana.

Ruoppila (1995,21–22) toteaa kehityksen kuvauksen lähtökohtina olevan yksilön oma aktiivisuus ympäristöönsä ja vuorovaikutukseen sekä yksilön kehityskulku vuorovaikutuksessa ympäristönsä kanssa.

Lapsen kehitykseen vaikuttavat sekä suoraan että välillisesti mikro-, meso-, ekso- ja makrotasot ja tapahtumat niissä (Bronfenbrenner 1979). Shafferin (2006,26) kuvaa Bronfenbrennerin ekologista systeemiteoriaa seuraavasti. Mikrosysteemitaso on suoraan lapsen kosketuksissa, esimerkkinä vertaisryhmät, koti ja koulu. Mesosysteemitaso on yhteydessä mikrosysteemiin, esimerkiksi kodin ja koulun tai perheen ja toveri- tai muun vertaisryhmän kautta. Ekosysteemitasolla on vaikutuksensa lapsen kehitykseen vaikkei hän ole suora osallistuja. Makrosysteemi viittaa esimerkiksi kulttuuriin jossa lapsi elää. Kronosysteemi on uudempi lisä, joka kuvaa ajallisia muutoksia lasten kokemuksissa, yksilön elämänkaari on sidoksissa tiettyyn historialliseen kontekstiin. Sota tai äkillinen teknologian kehitys ja sen vaikutukset ovat tästä esimerkkinä. Ihmisen kehitys on edellä mainitusta syistä johtuen yksilöllistä ja kehitystä tapahtuu koko ihmisen elinkaaren ajan. Voitaneen ajatella systeemitasoilla voitavan vaikuttaa lapsen kehitykseen tukien sitä, esimerkiksi kodin ja lapsen lähiympäristön välisellä yhteistyöllä. Nyky-yhteiskunnalla on todennäköisesti enemmän keinoja tukea lasta kuin aiemmin. On myös huomioitavaa että kehityksen eri osa-alueet nivoutuvat toisiinsa.

5.2 Sosiaalinen ja fyysinen kehitys

Miller (2002,251) mainitsee kolme päätekijää sosiaalisessa oppimisessa: fyysinen kypsyys, sosiaaliset kokemukset ja kognitiivinen kehitys.

Poikkeus (1995, 122, 126) toteaa lapsuusiässä toverisuhteissa opittavan sosiaalisessa vuorovaikutuksessa tarvittavia taitoja, kuten tunteiden säätelyä ja ilmaisemista. Hän mainitsee sosiaaliset kompetenssit, joissa lapsuusiässä painopisteet ovat vuorovaikutuksessa ja ystävyysuhteissa. Brown, Odom & Conroy (2001, 2) mainitsevat varhaislapsuuden sosiaalisten kompetenssien ja vuorovaikutuksen vaarantumisen yhteyden esimerkiksi vammaisuuden johdosta artikkelissaan joka käsittelee lasten vuorovaikutusta luonnollisessa ympäristössä intervention näkökulmista. Teoreettisesti sosiaalisia kompetensseja voidaan kuvata rakenteeksi jossa on useita komponentteja (Poikkeus 1995, 127). Kuviossa 1 on esitetty kompetensseihin yleisimmin liitettyjä seikkoja.

Kuvio 1 SOSIAALISEN KOMPETENSSIN ULOTTUVUUDET (ks. alkuperäinen kuvio: Poikkeus 1995,127)

Fyysisen kehityksen näkökulmasta Heinämäki (2000, 20) toteaa leikki-ikäisen lapsen hallitsevan perusliikuntamuodot ja olevan motorisesti taitava. Lapsi hallitsee yleisesti hienomotorisia taitoja kuten saksien ja kynän käyttöä sekä sorminäppäryyttä vaativia tehtäviä. Hänen tuntoaistinsa kehittyvät edelleen. Opinnäytetyössä ei ole käsitelty lapsen fyysistä kehitystä tai pulmia niissä, vaikkakin ne saattavat näyttäytyä esimerkiksi vaikeuksina hienomotoriikassa.

5.3 Kehityksen havainnointi ja tukeminen

Lapsi ja hänen kehityksensä ja siinä mahdollisten poikkeavuuksien näkyvyys ovat yksilöllistä. Marks (1999,145) toteaa negatiiviset tai vain henkilön rajoituksia käyttävät määritykset sekä käytetyt termit vammasta tai erityisen tuen tarpeesta jollain osa-alueella, saattavan johtaa koko identiteetin määrittelyyn vain vammaisuuden näkökulmista. Määtä & Rantalan (2010, 35) mukaan niin sanotun normaalin ja poikkeavan raja on liukuva ja kontekstiinsa sidottu. Arvioidessa lapsen erityistuen tarvetta raja on kuitenkin määritelty ja sen käyttö perusteltua.

Nurmen, Ahosen, Lyytisen, Lyytisen, Pulkkisen & Ruoppilan (2006, 66) mukaan lapsen kehityksessä ilmenevät pulmat ja poikkeavuudet voivat johtua ympäristössä tai lapsessa olevasta tekijästä. Yksilön kehitystä säätelevät perintötekijät eli geenit, jotka toisinaan saattavat olla vammojen tai häiriöiden taustalla. Toisaalta ympäristön avulla voidaan vaikuttaa suotuisasti moniin kehitystä tukeviin ja edesauttaviin seikkoihin perintötekijöistä huolimatta (Karling ym. 2009,65–66).

Lapsen kehityksen tukemisen kannalta on oleellista huomioida hänen elämässään mahdollisesti olevat riskitekijät. Nurmi ym. (2006, 66) toteavat että suojaavat tekijät saattavat vähentää riskitekijöiden vaikutuksia tai ne auttavat lasta hallitsemaan niitä. He lisäävät että lapsen ympäristössä vaikuttava tai lapsessa itsessään oleva ominaisuus voi toimia sekä suojaavana että riskitekijänä, kuten esimerkiksi lapsen arkuus joka voi olla suojaava tekijä ympäristön haittavaikutuksille mutta toisaalta haittaava ystävyysuhteiden solmimisessa ja sosiaalistaitojen kehittämisessä.

Wahlberg (2004, 84- 85) toteaa psykoanalyttisten persoonallisuusteorioiden painottavan varhaisten vuorovaikutuskokemusten merkitystä lapselle persoonallisuuden kehittymisen näkökulmasta sekä näin ollen vaikuttavan myös niin sanotun häiriökäytöksen syntyyn. Hän jatkaa kuitenkin että lapsuudessa aiemmin koettuja traumaattisia vaikutuksia, jotka ovat vaikuttaneet persoonallisuuden kehityksessä, voidaan korjata myöhemmin tapahtuneilla positiivisilla kokemuksilla.

Malm ym. (2006, 124) toteavat kehityksen viivästymien näkyvän mahdollisesti lapsen lyhytjänteisyytenä, kömpelyytenä, ohjeiden seuraamisen ja noudattamisen vaikeuksina, sosiaalisten- ja ryhmätilanne taitojen hallitsemisen vaikeuksina sekä oma-aloitteellisuuden puutteina. Lapsen itsetunto on usein heikko, hänellä saattaa olla psyykkisiin ongelmiin liittyviä oireita. Lapsi saattaa olla passiivinen, aggressiivinen ja impulsiivinen tai toisaalta arka ja pelokas.

Lapsen kehitysvaiheisiin liittyy niin sanottuja kriittisiä vaiheita, jolloin lapsi pystyy biologisesti hallitsemaan tiettyjä käyttäytymismalleja, esimerkiksi kielen ja motoriikan alueella. Puhuttaessa sensitiivisestä kaudesta lapsen kehityksessä, tarkoitetaan tietyllä kehityksen osa-alueella tapahtuvaa nopeaa oppimista ja lapsen herkkyyttä ympäristötekijöille. Lapsen sensitiivisten kehityskausien tunnistaminen on tärkeää muun muassa kielenkehityksen tukemisessa ja tarvittaessa oikeanaikaisten tukitoimien aloittamisessa. Kehityksen arvioinnissa tarvitaan tietoa lapsen endogeenisista, eli lapseen itseensä liittyvistä tekijöistä sekä eksogeenisista tekijöistä, eli ympäristöön liittyvistä tekijöistä. (Nurmi ym. 2006,65).

Heinämäki (2000, 37) toteaa että erityiskasvatuksen tarvetta arvioidessa, on huomioitava kattavasti kehityksen osa-alueiden lisäksi lapsen omia kokemuksia sekä hänen toimintaympäristöään. Tärkeätä olisi lasta hoitavien tahojen välinen keskustelu havainnoista sekä yhteistyö, jolloin voidaan pohtia lasta helpottavia tukimuotoja ja menetelmiä. Heinämäki korostaa leikkiä havainnoinnin kohteena. Leikin avulla voidaan havainnoida lasten välisiä vuorovaikutussuhteita, sosiaalisia ja motorisia taitoja, aistitoimintoja, puhetta, kieltä sekä mielikuvitusta. Lapsi saattaa myös ilmaista leikissään asioita joita hän ei muuten tuo esiin. Leikki on tärkeä väline tunne- ja sosiaalisten taitojen harjoitteluun.

6 Tunne-, sosiaalistaitojen ja tarkkaavuuden pulmat

6.1 Tunne- ja sosiaalistaitojen pulmat

Opinnäytetyössä on painotettu tunne- ja sosiaalisten taitojen sekä tarkkaavuuden pulmien tukemista. Sosiaalisten taitojen puuttumiseen on monia syitä, eikä lapselle kehity näitä taitoja ilman opettamista. Sosiaalisten taitojen puute voi johtaa erilaisiin ongelmiin. Toisaalta varhainen sosiaalisten taitojen oppiminen edesauttaa myöhempien positiivisten sosiaalisten suhteiden syntymisessä. Sosiaalisten taitojen oppiminen on yhteydessä lapsen kielen oppimiseen ja kommunikatiivisiin valmiuksiin. Lasten sosiaaliset taidot voidaan jakaa sanallisiin ja sanattomiin taitoihin (Ruoppila 134–136).

Kuviossa 2 on esitetty Ruoppilan (2005, 138) esimerkki lasten sosiaalisten taitojen tunnistamisesta.

PUUTTEELLINEN SOSIAALINEN TAITO	SOSIAALISEN TAIDON TAVOITE
1. lapsi keskeyttää toistuvasti toisten keskustelun	1. lapsi odottaa taukoa keskustelussa ennen kuin puhuu
2. lapsi saa raivokohtauksen kun toiset kiusaavat häntä	2. lapsi reagoi asianmukaisesti kiusaamiseen
3. lapsi nauraa toisen onnettomuudelle	3. lapsi auttaa toista tarvittaessa
4. lapsi ei leiki sääntöjen mukaan	4. lapsi noudattaa leikin sääntöjä

Kuvio 2 Lasten sosiaalisten taitojen tunnistamisen esimerkit (ks. alkuperäinen kuvio Ruoppila 2005, 138)

Lapsen sosiaalis-emotionaaliset häiriöt saattavat johtua esimerkiksi kommunikointi- ja puheentuottamisen vaikeuksista jotka johtavat epäsosiaaliseen käytökseen. Vaikeudet eivät ilmene aina aggressiivisuutena tai uhkaavana käytöksenä. Lapsi voi toisaalta olla arka, ujo, vetäytyvä tai ylivilkas. Hänen itsetuntonsa saattaa olla heikko, eikä lapsen valmiudet ole ikätasoa vastaavat. Lapsella voi ilmetä oppimisvaikeuksia sekä depressiota ja pelkoja. Lapset joilla ilmenee sosiaalis- emotionaalisia pulmia on jaoteltu käyttäytymisensä perusteella väkivaltaisen käytöksen omaaviin, rajattomiin sekä arkoihin (Heinämäki 2000, 61–64).

Kerolan, Kujanpään & Kallion (2010) mukaan lapsen tunnetaitojen tason ollessa ikätasoa alhaisempi, heijastuvat vaikeudet muillekin kehityksen osa-alueille. Tunteiden tuntumisen neljä tasoa ovat fysiologinen, ilmaisun- ja

sosiaalinen taso sekä henkilön oma subjektiivinen kokemus tunteesta. Kerola , Kujanpää & Kallio mainitsevat tunnetaitojen pulmien näkyvän esimerkiksi kyvyssä solmia ystävyssuhteita, kyvyssä leikkiä sekä kyvyssä havainnoida tunteita.

Kuviossa 3 on listattu ihmisen perustunteet sekä tunnevastakohtat, ne eivät kuitenkaan ole yksiselitteisesti nimettävissä (Kerola , Kujanpää & Kallio 2010).

PERUSTUNTEET	TUNNEVASTAKOHDAT
Ilo	Mielipaha- Mielihyvä
Suru	Suru- Ilo
Pelko	Pelko- Rohkeus
Viha	Viha- Rakkaus
Inho	Tuska- Onni
Hämmästyminen	Levottomuus- Levollisuus

Kuvio 3 PERUSTUNTEET & TUNNEVASTAKOHDAT (ks. alkuperäinen luettelointi Kerola, Kujanpää & Kallio 2010)

Lääketeollisen määrittelyn mukaan käytöshäiriöistä puhuttaessa viitataan tyypilliseen jatkuvaan epäsosiaaliseen, hyökkävään tai uhkaavaan käytökseen. Lisäksi puhutaan alle 10- vuotiaiden lasten uhmakkuushäiriöistä ja monihäiriöllisyydestä johon kuuluvat myös tarkkaavuus - ja lukivaikeudet sekä masentuneisuus. Käytöshäiriöistä johtuen lapsella on mahdollisesti vaikeuksia oppia sekä sisäistää käyttäytymiseen liittyviä normeja ja sääntöjä. Oireiden tausta- ja riskitekijöitä on monia, ne voivat olla lapsen, perheeseen, toveriin tai yhteisöön liittyviä. Riskitekijöinä lapsilla ovat esimerkiksi

yliaktiivisuus, impulsiivisuus, kognitiivisten ja sosiaalisten taitojen puutteet. Käytöshäiriöihin liittyvät usein myös tarkkaavuus- ja oppimisvaikeudet. Varhain alkaneiden käytöshäiriöiden uhkana lapselle ovat aikuisuuden mielenterveysongelmat sekä sosiaalisen toimintakyvyn heikkeneminen. (Malm ym. 2006, 360–361).

6.2 Sensorisen integraation häiriö

Lapsen käyttäytymisen sekä tunne- ja sosiaalisten taitojen pulmien taustalla saattaa olla sensorisen integraation häiriö. Sensorisen integraation eli aistitiedon käsittelyn ongelmat esiintyvät lapsella vaikeutena aistimusten säätelyssä, liikkeiden hallinnassa, puheen ja kielellisten taitojen oppimisessa sekä heikkona itsetuntona (sensorisen integraation häiriö).

Stock Kranowitzin (2003, 23) mukaan sensorisen integraation häiriö eli SI-häiriö vaikuttaa lapsen oppimiseen, liikkumiseen, ihmissuhteiden luomiseen ja itsetuntoon. Ayres (2008, 94- 96) mainitsee sensorisen integraation häiriöön liittyvän lisäksi yliaktiivisuuden ja heikon keskittymiskyvyn, sekä käyttäytymisen pulmat.

SI-häiriö ilmenee esimerkiksi tehottomana aistimusten vastaanottona, neurologisena toimintahäiriönä, puutteellisena motorisena, kielellisenä tai emotionaalisenä reaktiona, yli- tai aliherkkyys reaktiona aistiärsykkeisiin tai yliherkän ja heikon reaktion yhdistelmänä (Stock Kranowitzin 2003, 67–70).

Puutteellinen palaute aistikäsittelyssä voi ilmetä vaikeuksina katselemisessa, kuuntelemisessa, tiedon jäsentämisessä, muistamisessa tai vuorovaikutuksessa. Lapsi saattaa reagoida odottamattomalla tavalla

tavallisiin aistimuksiin. Taktiilisen häiriön eli tuntoaistimusten häiriön omaava lapsi ei kykene erottelemaan tuntoaistimuksia ja hän saattaa kokea esimerkiksi ystävällisen kosketuksen uhkaavaksi. Vaikeudet heijastuvat sosiaaliseen vuorovaikutukseen (Stock Kranowitzin 2003 68, 79).

Erilaiset jokapäiväiset toiminnot ja askareet voivat olla lapselle haastavia, olisikin tärkeää tukea lapsen itsetuntoa. SI-häiriö vaikuttaa lapsen aistiärsykkeiden kokemiseen, esimerkiksi melu saattaa saada lapsen reagoimaan yllättävästi (Ayres 2008 247, 249). Lasta tulisi tukea leikkimään oppimisessa. Leikissä aivot saavat keho- sekä painovoima-aistimuksia jotka edesauttavat motorista sekä tunne-elämän kehittymistä (Ayres 2008 257–258).

6.3 tarkkaavuuden pulmat

Tarkkaavuushäiriöiden yläkäsitteenä käytetään kansainvälistä ADHD-lyhennettä. Suomessa on aiemmin käytetty lyhennettä MBD, englannin kielen sanoista minimal brain dysfunction eli lievä aivotoiminnan häiriö. Malm ym. (2006,204) toteavat että syyt ADHD: n ovat moninaisia. Oireyhtymään liittyviä pulmia ovat motoriikkaan, hahmottamiseen ja oppimiseen liittyvät häiriöt sekä aivotoiminnan häiriöistä johtuvat erityisvaikeudet kuten esimerkiksi tarkkaavuus- ja ylivilkkaushäiriöt (ADHD). Sosiaalisessa kanssakäymisessä saattaa myös ilmetä ongelmia.

Aron (2004, 249) mukaan tarkkaavaisuushäiriön vaikeudet ilmenevät itsesäätelyn osa-alueilla. Kuviossa 4 on esitetty nämä osa-alueet sekä vaikeudet niissä.

<p>Käyttäytymisen säätely:</p> <ul style="list-style-type: none"> - vaikeudet toimia ohjeiden, sääntöjen, tavoitteiden tai tilanteiden mukaisella tavalla - ympäristön voimakas vaikutus toiminnan ohjauksessa
<p>Työskentely ja oppiminen</p> <ul style="list-style-type: none"> - tarkkaavuuden kohdistamisen ja ylläpitämisen vaikeus toiminnassa - suunnittelemisen ja arvioimisen vaikeudet toiminnan tai tehtävän suorittamisessa - impulsiivisuus
<p>Tunteet</p> <ul style="list-style-type: none"> - tunteiden ilmaisemisen ja hillitsemisen vaikeudet

Kuvio 4 ITSESÄÄTELYN OSA-ALUEET JA VAIKEUDET NIISSÄ (ks. alkuperäinen kuvio Aro 2004, 249)

7 tukimuotoja

Heinämäen (2000, 65) mukaan sosiaalis-emotionaalinen kehitys rakentuu lapsen psyykkiselle kehitykselle sekä itsetunnon ja omankuvan kehitykseen, jota tulisi tukea kokonaisvaltaisesti. Hän korostaa vanhempien ja lasta hoitavien tahojen yhteistyötä, tukemista ja ohjausta sekä kasvattajien omasta jaksamisestaan huolehtimista.

Malmin ym. (2006, 364–365) mukaan käytöshäiriöitä voidaan ehkäistä varhain aloitetulla ja laaja-alaisella tuella. Käytöshäiriöiden ennaltaehkäisy olisi syytä aloittaa mahdollisimman varhain, 2-3 vuoden iässä jo ennen kuin epäsosiaalinen käyttäytyminen ja varsinainen käytöshäiriöoireilu alkaa. Käytöshäiriöiden ehkäisyssä tulisi keskittyä vaikuttamaan lapseen itseensä, perheeseen ja ympäristöön jossa lapsi elää sekä mahdollisiin lapsen elämässä oleviin riskitekijöihin. Ennaltaehkäisyssä tärkeää on lapsen ja perheen

voimavarojen, perheen vuorovaikutustaitojen ja vanhempien kasvatustehtävän tukeminen.

Malm ym. (2006, 127) nimeävät erilaisia tukimuotoja puhuttaessa eriosialueilla kehityksestä viivästyneiden lasten kuntoutumisesta. Omatoimisuutta tuetaan mahdollistamalla lapselle kokemuksia onnistumisesta tarjoamalla hänen suoritustasoisia tehtäviä. Itsenäisyyttä tukevat erilaiset roolileikit ja mallioppiminen. Lasten pakottamista leikkeihin tai muuhun toimintaan tulisi välttää, kielteisyys asioihin saattaa näin vain lisääntyä. Selkeät rajat joista aikuinen pitää kiinni tukevat lasta ja antavat hänelle turvallisuuden tunnetta. Ohjeiden ja neuvojen tulisi olla lyhyitä sekä selkeitä ja valintatilanteita voidaan helpottaa rajaamalla valintojen määrää. Itsetuntoa tukee positiivinen palaute välttämällä negatiivisen käyttäytymisen vahvistamista aikuisen kielteisellä asenteella. Tunteiden ja pelkojen käsittelyssä voidaan käyttää apuna esimerkiksi satuja, piirtämistä, maalaamista ja keskustelua. Lasten itsenäistä toimintaa tulisi tukea, onnistumisen kokemukset kehittävät itsetuntoa. Menetelmiä voitaneen soveltaa ja käyttää eriryhmissä. Malm ym. (2006, 128) toteavat varhaiskasvatuksessa olevien yleisten tavoitteiden ja näiden mukaisten menetelmien soveltuvan yhtäläillä erityistä tukea tarvitsevan lapsen kasvatukseen.

Poikkeuksen (1995,137) mukaan sosiaalisten taitojen tukemiseen on suotuisaa aikaa lapsuudessa lapsen ikä esikouluiästä ensimmäisiin kouluvuosiin. Hänen mukaansa on todettu yhteys lapsen oppimisvaikeuksien ja ystävyysuhteiden luomisen pulmissa, jotka saattavat johtua muun muassa sosiaalisten taitojen puutteista tai huonosta itsetunnosta. Hän jatkaa että tuen tulisi kohdistua ympäristön sosiaalisten rakenteiden muuttamiseen, jotka vahvistavat tietyn

tyyppistä käytöstä ja vaikuttavat tukea tarvitsevaan lapseen sekä myös ulkopuolisten kuten ikätovereiden lapseen kohdistuviin asenteisiin. ADHD:n liitännäisoireiden ennaltaehkäisemisessä häiritsevään käytökseen puuttuminen on tärkeää.

Kielenkehitystä voidaan tukea runojen, lorujen, sanontojen, sanaleikkien ja arvoitusten avulla. Lapsen vahvinta aistia (esim. kuuloa tai näköä) hyödyntämällä voidaan tukea hahmotushäiriöistä aiheutuvia ongelmia (Malm ym. 2006, 214). Heikkinen (2009, 39) mainitsee opinnäytetyössään ADHD:n hoidossa lapsille aistitiedon ongelmien käsittelyssä mahdollisesti toimintaterapian ja SI-terapian menetelmistä olevan hyötyä, tästä luotettava tutkimusnäyttö kuitenkin puuttuu.

7.1 Kuvat apuvälineenä

Aron (2004, 253) mukaan lapsen itsesäätelyn kehityksen tukemisessa aikuisen tulisi antaa kielellistä tukea selittämällä tapahtumia, nimeämällä tunteita ja esineitä lapselle. Crain (2011, 239) toteaaakin että lapsen oppiessa käyttämään oikein sanoja, hän pystyy puhumaan esineistä ja tapahtumista.

Kerolan, Kujanpään & Kallion (2010) mukaan kuva on hyvä apuväline tunteiden havainnollistamiseen ja tunnetilojen harjoitteluun. Kuva konkretisoi tunteita, jotka muutoinkin ovat lapselle vaikeasti ymmärrettäviä. Kielellisen kommunikoinnin ollessa puutteellista lapsi pystyy kuvin helpommin kertomaan tunteistaan. Vaikkei lapsella olisi puheen tuottamisessa tai ymmärtämisessä pulmia, kuvat auttavat vuorovaikutuksessa. Pärkö (2004, 217) toteaa kuvien auttavan lasta, jolla on kielellisiä vaikeuksia käsittelemään tunteita tai muita vaikeasti ymmärrettäviä asioita.

Toiminnanohjauksessa toisinaan tavoitteiden sanoittaminen on haastavaa. Toimintojen kielentämisessä apuna näin ollen voitaneenkin hyödyntää kuvia. Aro (2004, 247) toteaa toiminnan kielentämisessä ja suunnitelman teon harjoittelemisessa olevan syytä aloittaa mallintamisesta. Trygg (2010, 57) toteaa puhuttaessa graafisesta kommunikoinnista kuvien voivan toimia kognitiivisena tukena, tukien ympäristön tapahtumien ymmärtämistä ja tulkitsemista. Kuvat voivat auttaa asioiden jäsentämisen tukemisessa. Kuvat helpottavat ajan ja toiminnan strukturointia kuten esimerkiksi kuvitetut päiväohjelmat tai toimintaohjeet. Lapsiryhmässä kerhotoiminnassa kuvia voidaan hyödyntää esimerkiksi selkeyttämään päivärytmiä.

Kuvat voivat toimia muistin ja kerronnan tukena, kirjoitetun kielen korvaajana sekä keskustelun apuna. Kuvana voi toimia piirros, valokuva, leikattu kuva, kirjan, väri tai mikä tahansa yhdessä sovittu graafinen merkki. Tampereen kaupungin neuropsykiatristen eritysvaikeuksien oppaat ja kuvat (2011) sivustolla mainitaan kuvienkäytön hyötyinä olevan kuvien ohjaavuuden omatoimisuuteen sekä sen että kuviin voi palata uudelleen. Kuvittaminen tapahtumien ennakoinnissa helpottaa lasta jolla on vaikeuksia siirtymätilanteiden ja muutosten sietokyvyssä. Toimintaa voidaan osittaa kuvallisen materiaalin avulla. Kuvia voidaan hyödyntää myös motivointiin esimerkiksi tarrapalkkiokuvien.

7.2 tunne- ja vuorovaikutustaitojen harjoittelu

Nummenmaa (2010, 174) toteaa että varhaislapsuudessa lapsen oppiessa ymmärtämään puhetta sekä itse tuottamaan sitä, hän oppii myös käsittelemään omia sekä kanssaihmisten tunteita kielellisesti. Lisäksi lapsen oppiessa ymmärtämään erilaisten tapahtumien ja niiden herättämien

tunteiden ilmenemistä muissa ihmisissä, lapsen on mahdollista oppia oman käytöksensä vaikutukset toisten tunteisiin.

Nummenmaa (2010, 16) havainnollistaa normaalisti ulkoisista tapahtumista aiheutuvia automaattisia tunnereaktioita. Kuviossa 4 on kuvattu tunteen aiheuttavaa tapahtumaa josta seuraavat tiedostamattomat ja automaattiset tunneprosessit, tunnereaktiot sekä tietoista osaa tunneprosessissa, tunnekokemusta. Syystä tai toisesta johtuva tunteiden nimeämisen ja tunnistamisen vaikeuden voidaan näin ollen ajatella johtavan niin sanottuihin vääriin tulkintoihin sekä reagointiin.

Kuvio 5. TIETOISET JA TIEDOSTAMATTOMAT TUNNEREAKTIOT. (ks. alkuperäinen kuva Nummenmaa 2010, 16)

Nind & Hewett (2011,13) kirjoittavat voimauttavan vuorovaikutuksen (Intensive Interaction) toimintatavan olevan kehitetty kaikenikäisten vaikeasti kehitysvammaisten ihmisten kohtaamiseen ja vuorovaikutus- ja sosiaalisten taitojen harjoitteluun. Kohderyhmä ei ole kuitenkaan yksiselitteisesti määriteltävissä, yhteistä kohderyhmälle ovat pulmat sosiaalisissa- ja vuorovaikutustaidoissa sekä käyttäytymisessä. Nindin & Hewetin (2011, 64) mukaan voimauttavia vuorovaikutustuokioita voidaan ajatella joissain tapauksissa hyvinä vuorovaikutusleikkeinä. He listaavat hyvien vuorovaikutusleikkien ominaisuuksiksi jaetun huomion, osallisuuden, toiston ja vuorottelun, luontaisen motivaation leikkiin sekä ongelmaratkaisutaitojen kehittämisen. Leikissä tulisi olla rytmi sekä ennakointi. Tunne- ja vuorovaikutustaitojen harjoittelussa voidaan hyödyntää esimerkiksi satuja,

loruja, lauluja sekä leikkejä joiden avulla lapsi voi opetella tunnistamaan erilaisia tunnetiloja.

Kerolan, Kujanpään & Kallion (2010) mukaan tunteet ovat viestintäkeino sekä tärkeä osa vuorovaikutusta. Emotionaaliset vaikeudet tulevat esiin vuorovaikutustilanteissa. He mainitsevat leikin tärkeäksi vuorovaikutuksen harjoittelutavaksi, jossa lasta voidaan ohjata harjoittelemaan tunnetaitoja. Lapsiryhmässä kerhotoiminnassa hyvinä vuorovaikutusleikkitalanteina ohjattujen toimintatuokioiden lisäksi voivat toimia erilaiset lautapelit, joissa lapsi harjoittelee vuoronodottamista ja vaihtoa mitä kommunikointi- sekä keskustelutaidot edellyttävät. Kerolan, Kujanpään & Kallion (2010) mukaan lapsiryhmissä ryhmätoimintoja voidaan hyödyntää tunnetaitojen harjoitteluun ja ohjaukseen.

Pärkö (2004, 220) mainitsee lapsen kielen sekä vuorovaikutustaitojen tukemisen keinoina rauhallisen ilmapiirin luomisen, aikuisen oman esimerkin, ilmeet sekä eleet, yhdessä tutkimisen, pelaamisen, kyselyn ja kerronnan merkityksen sekä asioiden ja tilanteiden nimeämisen. Hän toteaa usein lapsella jolla on kielellisiä pulmia olevan myös nimeämisen vaikeuksia. Tärkeää on Pärkön mukaan luottamuksen luominen. Kerolan, Kujanpään & Kallion (2010) mukaan tunnetaitojen harjoittelun lähtökohtana ovat lapsen kokemus empatiasta, lapsi oppii myös spontaanisti aikuiselta jäljittelemällä tunneilmaisua sekä vuorovaikutustaitoja.

Tunteiden tunnistamista ja ilmaisemista Kerolan, Kujanpään & Kallion (2010) mukaan voidaan harjoitella esimerkiksi värien, keskustelujen, kehonharjoitusten ja erilaisten sopimusten avulla. Palkkiojärjestelmä voi tukea harjoittelua joissain tapauksissa, tukemalla sopimusten noudattamista.

Pärkö (2004, 219–220) toteaa tunnetaitojen kehittyvän kommunikoinnin kautta ja tunneilmaisun liittyvän kiinteästi kielellisiin taitoihin. Satuja voidaan hyödyntää lapsen kielellisten taitojen sekä tunteiden ja vuorovaikutustaitojen kehittämiseen ja opettamiseen.

7.3 vanhemmuuden tukeminen, vertaistuki

Vertaistuki on tukea jota samanlaisessa elämätilanteessa olevat ihmiset tarjoavat toisilleen jakamalla kokemuksiaan, ajatuksiaan sekä tunteitaan. Vertaistukimuotoja on monia, tuki voi olla keskustelua, kuuntelua tai toimintaa. Toisaalta ei ole yhtä oikeaa mallia vertaistuen järjestämiseen (vertaistuki).

Vertaistukea järjestävät muun muassa erilaiset järjestöt ja yhdistykset, eli niin sanottu kolmas sektori. Se voi olla myös kansalaislähtöistä. Vertaistukea järjestetään myös niin sanotusti ammattilaistahon kautta, jolloin sen voidaan katsoa olevan osa asiakkaan hoito- ja kuntoutussuunnitelmaa. Vertaistuen rooli on merkittävä esimerkiksi sopeutumisvalmennuksessa (vertaistuki).

Heikkilä (2009, 18) mainitsee opinnäytetyössään Kinnusen (2006) vertaistuki erityislapsen vanhempien voimavarana kasvatustieteen pro gradu-työn kautta saatuja tutkimustuloksia vanhempien kokemuksista vertaistuesta olevan muun muassa mahdollisuudet ymmärtäjän ja vertaisen löytämiseen sekä erilaisten vaikeiden tunteiden kuten syyllisyyden, riittämättömyyden ja anteeksiannon käsittelemiseen. Kokemuksina olivat myös tuki arjessa jaksamiseen, jollaista muualta ei saatu sekä vahva tunneside ryhmään.

Hujalan (2011, 20) mukaan arki vammaisen lapsen vanhempana on haastavaa ja vanhemmat etsivän tukea myös vapaaehtoisista vertaisryhmistä. Hän on

nostanut esiin jo aiemmin mainitun Kinnusen tutkimuksen ja sen kautta saatuja havaintoja vertaisryhmässä rakentuneesta luottamuksellisuudesta, uusista sosiaalisista suhteista ja ystävyyydestä.

8 Keskustelufoorumin prosessikuvaus

8.1 keskustelufoorumin lähtökohdat

Keskustelufoorumin suunnittelun lähtökohtina on ollut dialoginen keskustelu ja varhaiskasvattajien omien kokemusten ja tietouden jakaminen. Koskimies, Pyhäjoki ja Arnkil (2012, 9) ovat todenneet yksiköillä ja yhteisöillä olevan itsellään paljon osaamista hallussaan joka ei kuitenkaan aina tule esiin. Tästä tietojen, taitojen ja osaamisen yhdistelmästä jota hyödynnämme joko tiedostaen tai tiedostamattamme puhutaan hiljaisena tietona.

Koskimies ym. (2012,9) toteavat että aina ei tarvita tiedon jakamisessa ulkopuolisia asiantuntijoita. He jatkavat että työtaidoista opitaan 80 % työssä ja 20 % ulkopuolisissa koulutuksissa. Ihmisten tai työyhteisön kokoontuessa yhdessä luomaan uusia käytänteitä, oppimaan uutta ja pohtimaan sekä jakamaan tietouttaan voidaan puhua oppimistilasta, jossa syntyy uutta tietoutta ja taitoja jotka vahvistavat ammatillista kasvua.

Tietojen ja taitojen jakamiseen olisikin kehitettävä osaamisen jakamisen tiloja joista Koskimies ym. käyttävät käsitettä dialogifoorumit. Dialogifoorumin tavoitteena on jokaisen osallistujan kuulluksi ja nähdyksi tuleminen sekä arkisten toimintatapojen jakaminen. Dialogien tavoitteena on antaa mahdollisuus kokemusten ja tietouden jakamiseen (Koskimies ym. 2012, 10).

Omista kokemuksista sekä keskusteluissa varhaiskasvattajien kanssa esiin nousivat lapset joilla tuen tarvetta on ryhmässä toimimisessa sekä pulmia tarkkaavuuteen, hahmottamiseen sekä sosiaaliseen kanssakäymiseen liittyen. Keskustelufoorumin tavoitteeksi muodostuikin avoimen keskustelun kautta löytää tukimuotoja lapsille joilla on pulmia tunne- ja sosiaalisissa taidoissa tai tarkkaavuudessa.

Erityisesti opinnäytetyön kirjallista rakennetta mietittäessä on tutustuttu muihin toiminnallisiin opinnäytetöihin. Opinnäytetyön kirjallisen muodon rakentamisessa on hyödynnetty A, Laaksosen & H- P, Rädyn (2012) opinnäytetyötä; Tapahtuma maahanmuuttajaperheille kotoutumisen tukena: Suunnittelu, toteutus ja arviointi palvelumuotoilua soveltaen. Opinnäytetyössä on kuitenkin pyritty omannäköiseen muotoiluun.

8.2 Keskustelufoorumin tavoitteet

Suomen perustuslain (1999) perusoikeudet 6§ laki yhdenvertaisuudesta takaa yhdenvertaisen aseman sekä kohtelun, johon ei saa vaikuttaa sukupuoli, ikä, alkuperä, uskonto, kieli, vakaumus, mielipide, terveydentila, vammaisuus tai muu henkilöön liittyvä syy (perusoikeudet).

Opinnäytetyössä esiin on nostettu yhdenvertaisuus, lapsen ja perheen varhainen tukeminen, lapsilähtöisen toiminta sekä asennekasvatus. Useat tutkimustulokset tukevat Viitalankin (2004, 142) toteamaa lasten keskinäisen vuorovaikutuksen merkitystä lapsen kokonaisvaltaisen kehityksen tukemisessa sekä toisaalta erityistä tukea tarvitsevan lapsen syrjäytymisvaaran uhkaa yhteiskunnassa. Tavoitteena tulisikin nähdä pyrkimys lasten tasavertaisuuteen ryhmässä. Tärkeää olisi löytää työvälineitä

joilla voidaan tukea koko ryhmää. Opinnäytetyössä on haluttu tuoda esiin menetelmiä jotka soveltuvat kaikille lapsille tukien kuitenkin lasta jolla on erityisiä tuen tarpeita.

Ahokas (2010, 226) on kartoittanut ryhmien välisiä suhteita, hänen mukaansa ennakkoluuloisuus on ryhmässä esiintyvä keskeinen ilmiö. Ennakkoluulot voivat olla taustavaikuttajana sosiaalisiin ongelmiin, kuten syrjäytymiseen. Brown, Odom & Conroy (2001) ovat korostaneet lasten keskinäisten positiivisten vuorovaikutussuhteiden merkitystä lapsiryhmän ohjauksessa.

Viitala (2004, 145) toteaa lapsilähtöisyyden pelkistetyimmällään tarkoittavan aikuisen lapselle tarjoamaa mahdollisuutta lapsen omiin valintoihin esimerkiksi kuvia apuna käyttäen. Asennekasvatuksen avulla hänen mukaansa voidaan luoda positiivisia asenteita kaikkia ryhmän jäseniä kohtaan.

Kokonaistavoitteena opinnäytetyönä toteutetussa keskustelufoorumissa oli jakaa kokemuksia ja löytää menetelmiä lapsen yksilölliseen kohtaamiseen lapsiryhmissä. Seurakunnanvarhaiskasvatuksessa työntekijöillä itsellään on tietoa, miten tukea lasta jolla on tuen tarvetta eritavoin. Heillä on myös käytössään erilaisia lasta tukevia käytännön menetelmiä, tämä tuli vahvasti esille myös keskustelufoorumissa.

Yhtenä käytännön esimerkkinä käytetyistä tukimenetelmistä on Palokan alue-seurakunnan lapsi- ja perhetyö. Siellä lapsiryhmissä on kiinnitetty huomiota tarkkaavuuden sekä hahmottamisen tukemiseen muun muassa katsekontaktin ottamisella ohjeistuksessa, selkeillä ja lyhyillä ohjeilla, riittäväällä henkilökunnan määrällä ryhmässä, positiiviselle kehälle

pyrkimisessä niin ettei lasta aina vain kielletä. Tarkkaavaisuutta sekä hahmottamista tukevin leikkeinä on käytetty esimerkiksi värien ja muotojen etsintää huoneessa sekä Kim-leikkejä. Lisätietoa erityistä tukea tarvitsevan lapsen tukemisesta sekä tiedon jakamista kuitenkin tarvitaan.

Tuen merkitys tärkeänä lapsen kehityksen myönteisenä edesauttajana tuli esiin monella tapaa niin käytännön kokemuksina, kuten ”erkka-iltalaisten” äitien vastauksissa kuin teoria- sekä tutkimuslähteissä. Tuen merkitys koko perheen hyvinvoinnin kannalta tuli voimakkaasti esiin.

8.3 Keskustelufoorumin suunnitelma

Jyväskylän seurakunnan lapsi- ja perhetyön työalasihteeri, Marja Leppänen toimi opinnäytetyön työelämän ohjaajana. Häneen yhteyttä otin keväällä 2012 opinnäytetyön aiheen puitteissa. Keskustelua aiheesta käytiin sähköpostitse kevään 2012 aikana sekä suunnittelupalaverilla elokuussa 2012, tällöin rakenne dialogisesta keskustelufoorumista muotoutui. Keskustelufoorumin ajankohdaksi varmistui 23.11.2012.

Jyväskylän seurakunnassa työskentelee tällä hetkellä 41 varhaiskasvattajaa eri alue seurakunnissa. Syyskuun 2012 lopussa laaditut kutsut keskustelufoorumiin varhaiskasvattajille välitti lapsi- ja perhetyön työalasihteeri Marja Leppänen sähköpostitse (liite 1). Pyynnöstä etukäteen kokosin pienen ”vinkkimateriaalipaketin”, joka koostui lähinnä kirjallisuus- sekä internetlähdevinkeistä lähetettäväksi varhaiskasvattajille (liite 2).

Keskustelufoorumin rakenne hahmottui tunne- ja sosiaalisten taitojen sekä tarkkaavuuden pulmista etsityn teorian pohjalta. Keskustelufoorumin

suunnittelussa on lähdetty liikkeelle pohtimalla ehdotuksia tunteiden, sosiaalisten taitojen ja tarkkaavuuden käsittelyyn, esimerkiksi kuvia apuna käyttäen. Vertaistuen merkitystä sekä perheiden omien kokemusten esille tuomista on nostettu esiin erityistä tukea tarvitsevien lasten äideille suunnatun ryhmän kokemusten kautta.

Keskustelufoorumin toteutuksen alustava suunnitelma on kuvattu yksinkertaistettuna seuraavassa prosessikaaviossa:

Kuvio 6. KESKUSTELUFOORUMIN ALUSTAVA SUUNNITELMA

8.4 Keskustelufoorumi toiminnallisena opinnäytetyönä

Keskustelufoorumi seurakunnan varhaiskasvattajille aiheesta erityistä tukea tarvitsevan lapsen ja perheen tukeminen oli toteutukseltaan toiminnallinen opinnäytetyö. Opinnäytetyön tavoitteena oli lisätä ja jakaa työyhteisön sisällä varhaiskasvattajien tietämystä erityistä tukea tarvitsevan lapsen kohtaamisesta.

Keskustelufoorumin toteutustapana käytettiin dialogista keskustelua. Dialogilla, eli kuuntelevalla keskustelulla tarkoitetaan avointa keskustelua, jonka päämääränä on yhteinen ymmärrys, kunnioittaen kaikkien näkemystä asiasta (Dialogisuuden muodostaminen ammattilaisen ja perheen välillä, 2012). Kokko & Koskimies (2007, 12) toteavat dialogisuuden olevan keskusteluun osallistuvien erilaisten osanottajien välistä vuoropuhelua jossa yhtä tärkeää on toisten näkemysten kuunteleminen kuin oman näkemyksensä esittäminen. Tuomen ja Sarajärven (2009,79) mukaan tutkija on dialogisessa tutkimuskäytännössä aktiivisena osallistujana keskustelussa eikä sivullisena.

Lahtonen (1999, 204) toteaa että Lju'ngberg van Beinum (1997) mukaan kehittämismenetelmänä käytettävässä keskustelumenetelmässä työntekijät ovat oman työnsä asiantuntijoita, joiden kokemustietoutta on syytä hyödyntää. Tällöin ulkopuolinen tutkija tai konsulentti toimii koordinoijana. Tutkija voi tehdä näkymätöntä tietoa näkyväksi ja tuoda teoreettista näkökulmaa keskusteluun. Muutoksen toteutus keskustelumenetelmässä on Lahtosen (1999,206) mukaan työyhteisön kaikkien jäsenten osallistava dialoginen keskustelu. Hän puhuu myös demokraattisesta dialogista, jonka periaatteena on tasavertainen keskustelu kaikkien osallistujien välillä. Oikeutus osallistua keskusteluun perustuu työkokemukseen, keskustelussa ei puhuta ulkoapäin annetuin käsittein ja osanottajan päättävät itse keskustelun sisällön. Kaikkien mielipiteet ovat hyväksytyt, tarkoituksena on erilaisten näkökulmien esille tuominen. Lahtosen esittämät demokraattisen dialogin periaatteet ovat samat kuin dialogifoorumin.

9 Keskustelufoorumin kuvaus

9.1 Keskustelufoorumi

Keskustelufoorumiin osallistui Jyväskylän seurakunnan lapsi- ja perhetyön työalasihteeri Marja Leppäsen lisäksi yhteensä 20 seurakunnan varhaiskasvattajaa ja lapsityönohjaajaa. Foorumi järjestettiin Huhtasuon kirkolla ja siihen oli varattu aikaa kaksi ja puolituntia.

Foorumin lopullinen muoto muuttui aiotuista toiminnallisista harjoituksista keskustelevammaksi, työelämän ohjaajan kanssa käytyjen keskusteluiden sekä opinnäytetyötä ohjaavan opettajan kanssa käydyn sähköpostiviestien pohjalta. Ratkaisu osoittautui hyväksi ja siihen perusteena oli dialogisuuden toteutuminen.

Foorumin alustuksena toimi johdanto, jossa lyhyesti kerrottiin opinnäytetyön aiheen valinnasta ja erityiskasvatuksen ja vammaistyön näkökulmista aiheeseen. Tämän jälkeen koottiin pienryhmissä kokemuksia erityistä tukea tarvitsevan lapsen tukemisesta ja niissä ilmenneisiin haasteisiin. Pienryhmät pyrittiin kokoamaan niin että eri alue seurakuntien varhaiskasvattajat jakaisivat keskenään asioita. Tämän jälkeen asiasta keskusteltiin koko ryhmän kanssa, jolloin pienryhmät saivat nostaa keskusteluun ryhmässä esiin nousseita asioita. Keskustelu oli vilkasta ja aiheesta virisi paljon ajatuksia. Keskustelu oli antoisaa myös siitä näkökulmasta että se herätti ajatuksia jatkokoulutus ja lisätietouden tarpeista. Tunne- ja sosiaalisten taitojen ja tarkkaavuuden pulmista ja tukemisesta sekä kuvien käytöstä teoriatietoutta käytiin läpi opinnäytetyön pohjalta.

Vertaistuen merkitys nousi keskustelufoorumissa esiin ”erkka-iltalaisten” äitien kokemusten kautta, jotka olivat koottu heille annetusta kyselystä suorina lainauksina. Tavoitteena opinnäytetyössä oli perheen oman äänen kuuleminen ”erkka-iltalaisten” äitien vastausten kautta.

Jyväskylän seurakunnan huhtasuon alue seurakunnan lapsi- ja perhetyössä on useamman vuoden toiminut vertaistukiryhmä erityistä tukea tarvitsevien lasten äideillä ”erkka-ilta” nimellä lastenohjaaja Seija Inkisen vetämänä. Ryhmään on ennakoilmoittautuminen ja se on tarkoituksenmukaisesti pidetty pienenä ryhmänä. Lasten diagnooseja ei ole painotettu, vaan ryhmään ovat tervetulleet kaikki naiset jotka kokevat olevansa erityistä tukea tarvitsevan lapsen huoltajia. Ryhmä on suunnattu vain naisille ja äideille. Keväällä 2012 opinnäytetyöhön liittyen neljälle erkka-ilta-ryhmässä säännöllisesti käyvälle äidille annettiin vastattavaksi vapaamuotoinen, lyhyt kysely ryhmän merkityksestä heille (liite 3). Kyselyyn vastasi kaksi äitiä. Toisessa vastauksesta mainittiin lapsien erityisen tuen tarpeina olevan kehitysvammaisuus sekä luki- ja keskittymisvaikeudet. Äidit nostivat esiin myötätunnon, kuulluksi ja ymmärretyksi tulemisen kokemukset sekä arjessa jaksamisen merkityksen, ryhmän toimiessa ”hengähdys hetkenä”. Vastauksissa esiin nousivat kokemukset ”samalla viivalla” olemisesta muiden samankaltaisten asioiden kanssa painivien kanssa ja vaikeidenkin asioiden jakamisesta ja puhumisesta turvallisessa seurassa. Vastauksista toisessa mainittiin äidin oman itsetunnon vahvistuminen ja oppiminen elämään stressittömämmin sekä nauttien arjesta sellaisena kuin se tulee, niin etteivät vastoinkäymiset enää muserra. Toiveina vanhemmuuden tukemisessa seurakunnan lapsi- ja perhetyössä vastauksista toisessa toivottiin lisää aikuisille suunnattuja keskusteluryhmiä ja mahdollisia asiantuntija-alustuksia ilman lasten läsnäoloa.

Lopuksi varhaiskasvattajilla oli mahdollisuus tutustua esillä oleviin kirjallisuusmateriaaleihin. Kirjallisuus koostui lähinnä tunne- ja sosiaalisten taitojen harjoitteluun soveltuvista virikekirjoista ja materiaaleista sekä erityiskasvatuksen kirjallisuudesta jossa käsiteltiin lähinnä tunne- ja sosiaalisten taitojen sekä tarkkaavuuden pulmia.

Palautteen sekä keskustelun perusteella voidaan todeta aiheen: erityistä tukea tarvitsevan lapsen ja perheen tukeminen olleen tärkeä sekä ajankohtainen. Opinnäytetyössä on käytetty analysointina keskustelufoorumissa esiin nousseita teemoja.

9.2 Päivässä esiin nousseet teemat

Foorumin keskusteluiden pohjalta teemoiksi opinnäytetyöhön on nostettu: Vanhemmuuden tukeminen ja kasvatuskumppanuus, Huolen puheeksi ottaminen ja eteenpäin ohjaus (erityistä tukea tarvitsevan lapsen ja perheen näkökulmista), Lapsen erityistuen tarpeet ja moniongelmaisuus sekä varhaiskasvattajien kokemat lisäkoulutustarpeet.

Keskustelua heräsi puheeksi ottamisesta ja luottamuksen luomisesta vanhempiin. Keskustelua käytiin aiheista ,kuinka toimia kun vanhemmat eivät kerro lapsensa erityisen tuen tarpeesta sekä eteenpäin ohjaamisesta erityistä tukea tarvittaessa.

Puheeksi nousivat lasten erilaiset vaikeudet ja perheiden kasaantuneet ongelmat jotka johtavat moniongelmaisuuteen ja heijastuvat lapsen kehitykseen. Keskusteluun esille tulivat varhaiskasvattajien toiveet lisäkoulutuksista erityistä tukea tarvitsevan lapsen kohtaamisessa.

Vanhemmuuden tukeminen ja kasvatuskumppanuus nousivat esiin monin tavoin. Vanhemmuuden tukemista seurakunnan varhaiskasvatuksessa perheen omista näkökulmista tuo opinnäytetyöhön ”erkka-iltalaisten” äitien vastaukset vapaamuotoiseen kyselyyn. Haastavaksi koettiin erityistä tukea tarvitsevan lapsen tukeminen tilanteessa jossa vanhemmat eivät kerro tuen tarpeesta.

Luottamuksen luominen vanhempiin koettiin tärkeäksi lähtökohdaksi. Luottamuksellisen suhteen luominen on tullut esiin monissa yhteyksissä opinnäytetyössä, muun muassa kasvatuskumppanuuden määrittelyssä. Keskustelufoorumissa keinoiksi luottamuksellisen suhteen luomiselle nostettiin esiin vanhempainkeskustelut päiväkerhotoiminnassa. Vanhempainkeskustelut tukevat vanhempien valtaistumisen periaatteita. Vanhemmilla on oikeus osallistua lapsensa varhaiskasvatukseen sen suunnitteluun, toteutukseen ja arviointiin (Valtioneuvoston periaatepäätös varhaiskasvatuksen valtakunnallisista linjauksista, 2002.).

Huolen puheeksi ottaminen ja eteenpäin ohjaus nousivat keskustelussa esiin. Luottamuksellisen suhteen luominen vanhempiin koettiin puheeksi ottamisen yhteydessäkin tärkeäksi asiaksi. Kankaanpää (2012, 12) on nostanut esiin dialogisuuden opinnäytetyössään 4-5 vuotiaiden lasten vanhempien näkemyksistä huolenpuheeksi ottamisen tilanteista varhaiskasvatuksessa. Dialogisuuden lähtökohtana on luottamuksellisuus. Yhteistyö ja dialogisuus eri tahojen välillä on tärkeää eteenpäin ohjauksessa tilanteissa joissa seurakunnan varhaiskasvatuksen palvelut eivät tue riittävästi lasta ja hänen perhettään. Yhteistyön kehittäminen lapsen- ja perheen kanssa työskentelevien tahojen kuten esimerkiksi neuvolan ja seurakunnan

varhaiskasvatuksen välillä helpottaa eteenpäin ohjaamista. Yhteistyötä tehdäänkin esimerkiksi neuvolan kanssa, mikä tuli keskustelussa esille. Tietouden lisääminen esimerkiksi koulutuksen kautta varhaiskasvattajille erilaisista yhteiskunnan tarjoamista tukipalveluista on tärkeää jotta pystytään tarjoamaan tukea sekä ohjaamaan perhettä oikea-aikaisiin palveluihin. Tietoutta tarvitaan lisää myös vammaispalveluista jotta niihin tarvittaessa voidaan lapsi ja hänen perheensä ohjata.

Lapsen erityistuen tarpeita käsiteltiin useissa puheenvuoroissa. Haastetta toivat kerääntyneet ongelmat perheessä. Voitaneenkin puhua moniongelmaisuuudesta, haasteita saattaa tuoda lapsen kehityksellisten pulmien lisäksi hänen elinympäristössään olevat riskitekijät, kuten vanhempien omat ongelmat. Ongelmana saattaa olla tunnistaa lapsesta itsestään johtuvat pulmat hänen ympäristöstään johtuvista ongelmista. Opinnäytetyössä on viitattu lapsen ympäristössä vaikuttavien riski- ja toisaalta suojaavien tekijöiden merkitykseen.

Erityistä tukea tarvitsevia lapsia Jyväskylän seurakunnan varhaiskasvatuksen päiväkerhoissa ovat muun muassa lapset jotka tarvitsevat tukea sosiaalisissa tilanteissa, lapset joilla on oppimisvaikeuksia, ns. ylivilkkaat lapset, 3- 5 vuotiaat lapset joilla ei ole diagnoosia, mutta tuen tarve nähtävissä, pitkäaikaissairaat lapset sekä lapset joilla on vakavia allergioita. Näiden tarpeiden tukemiseen varhaiskasvattajat toivoivatkin lisäkoulutusta joka keskustelussa nousi yhdeksi teemaksi.

Lisäkoulutusta toivottiin muun muassa sarjakuvittamisen- sekä tukiviittomien käytöstä. Tarve diabeteskoulutuksesta ja pitkäaikaissairaiden

lasten huomioimisesta kerhotoiminnassa esimerkiksi ryhmäavustajan avulla ja riittävällä henkilökunnan määrällä nousivat puheeksi.

9.3 Palaute keskustelufoorumista

Palaute varhaiskasvattajilta keskustelufoorumin jälkeen oli positiivista. Palautetta sai antaa kirjallisesti A4- paperille vapaamuotoisesti ja sen jättää nimettömänä. Useammassa palautteessa pidettiin foorumin asiasisältöä erityistä tukea tarvitsevan lapsen ja hänen perheensä kohtaamisesta tärkeänä ja ajankohtaisena aiheena. Palautteissa kuten myös keskusteluissa esiin nousivat asioiden esille nostamisen ja pohtimisen tärkeys.

Keskustelufoorumin tavoite hiljaisen tiedon jakamisen väylänä sekä varhaiskasvattajien oman ammattitaidon esille tuomisessa täyttyi palautteen perusteella. Suorana lainauksena eräästä palautteesta seuraava lause: ” Sain positiivista fiilistä omaan tekemiseeni, sillä on merkitystä ja väliä”.

Palautteissa mainittiin foorumin käytännönläheisyyden, vinkkimateriaalien ja uuden tiedon sekä näkökulmien saaminen jota kautta tavoite uusien menetelmien jakamisesta arjentyöhön täyttyi. Useammassa palautteessa todettiin asioiden jääneen mieleen ja mietintään sekä tätä kautta heijastuvan omien työskentelytapojen pohdintaa.

9.4 eettisyys ja luotettavuus

Opinnäytetyössä on pyritty käyttämään laajasti eri lähteitä. Osa lähteistä on yli kymmenenvuotta vanhoja, käytetyt lähteet ovat kuitenkin ”yleispäteviä”, kuten esimerkiksi lait tai lapsen kehityskulku. Lähteiden pätevyyden tueksi on esitetty myös asiasta tuoreampaa teoriaa.

Opinnäytetyön kirjallisessa asussa on pyritty noudattamaan Jyväskylän ammattikorkeakoulun raportointiohjeistusta. Viittaukset sekä lähdemerkinnät on koetettu esittää huolellisesti ja asianmukaisesti. Hirsjärvi, Remes & Sajavaara (2007,26) toteavat keskeisenä periaatteena olevan tekstiä lainatessa, se että lainaus osoitetaan selkeästi asianmukaisin lähdeviittein. Asiasisältöjä lainatessa on lähdemerkinnöistä huolehdittava asianmukaisesti.

Opinnäytetyöni kirjallisessa osuudessa on noudatettu tutkimuksen kirjoittamisen sääntöjä. Inhimilliset virheet sekä erityisesti englannin kielisten lähteiden tahattomat tulkintavirheet ovat kuitenkin mahdollisia.

Materiaalina käytettyjä vastauksia ”Erkka-iltalaisten” äideiltä, on käsitelty niin, ettei heidän henkilöllisyytensä paljastu missään vaiheessa. Vastaukset ovat nimettöminä toimitettu suljetuissa kirjekuorissa, joten vastaajien henkilöllisyyttä ei tiedetä. Kysely on valittu toteutettavaksi avoimien kysymysten periaatteella. Avointen kysymysten avulla vastaajat voivat ilmaista itseään ja kertoa mielipiteitään asiaan liittyen haluamallaan tavalla. Avoimet kysymykset eivät ehdota valmiita vastauksia, kuten monivalintakysymykset. Avoimet kysymykset antavat lisäksi mahdollisuuksia vastaajan omiin viitekehyksiin ja motivaatioihin suhteessa kyselyn asioihin (Hirsjärvi ym. 2007,196).

Keskustelufoorumin tarkoitus ei ollut esittää valmiita vastauksia tai ehdotonta tietoa, vaan tärkeää oli asian yhdessä pohtiminen. Dialogisessa keskustelussa voidaan esittää omia näkemyksiä, niin ettei yhtä oikeaa vastausta ole, vaan jokaisen mielipide on yhtä arvokas. Opinnäytetyön tekijänä olen koettanut välttää opinnäytetyön missään vaiheessa omien asenteideni, arvojeni tai mielipiteideni vaikuttamista työhön. Lähtökohdaksi keskustelufoorumin

toteutusta pohtiessa koin hyväksi dialogifoorumin, tällä tavoin mielestäni oma puolueettomuus aiheeseen nähden korostuu. Olen pyrkinyt muistamaan että opinnäytetyöni on vain yksi, tekijänsä näköinen näkökulma aiheeseen (Hirsjärvi ym. 2007, 67).

10 Pohdinta ja johtopäätökset

Keskustelufoorumi vastasi asetettuihin kysymyksiin siitä kuinka erityistä tukea tarvitsevaa lasta ja hänen perhettään voidaan tukea seurakunnan varhaiskasvatuksessa sekä mikä tuen merkitys lapselle ja perheelle on.

Dialogisuus toteutui keskustelufoorumissa ennakoitua paremmin.

Pienryhmäkeskustelua sekä koko ryhmän keskustelua ajateltuna foorumin aika olisi voinut olla hieman pidempi. Tarvetta kokemusten jakamiseen yhdessä oli havaittavissa. Aikaa olisi tarvittu enemmänkin käsiteltyjen aiheiden purkamiseen.

Foorumissa esiin nousivat opinnäytetyön teoriapohjan toteamukset peilaamaan käytännön työssä havaittuja asioita. Keskustelussa esiin nousi esimerkiksi varhaisenvuorovaikutuksen merkitys lapsenkehitykseen sekä kehitykseen vaikuttavat riskitekijät ja toisaalta suojaavien tekijöiden merkitys. Keskusteluissa vahvasti menetelmistä esiin nousivat kuvien käyttö ja lisäkoulutustoiveeksi heräsikin sarjakuvittaminen ja muiden kuvakommunikaatiomenetelmien hyödyntäminen työhön.

Tuen merkitys perheille nousi esille vahvana erkka-iltalaisten äitien kommentteissa. Keskustelua lisäksi käytiin vertaistuesta. Keskustelussa esiin tulivat teoriapohjan toteamukset vanhemmuuden tukemisen merkityksestä lapsen ja koko perheen hyvinvoinnin lisäämisessä. Äidin (vanhemman)

jaksassa arjessa paremmin heijastuu se lapsen hyvinvointiin positiivisesti. Tuen merkityksestä lapsen osallisuuteen sekä varhaislapsuudessa saadun tuen vaikutuksiin lapsen myöhempiin kehitysvaiheisiin kuten esimerkiksi kouluvalmiuksiin sivuttiin keskusteluissa.

Palautteen sekä keskusteluiden perusteella voidaan todeta keskustelufoorumin tavoitteiden toteutuneen. Foorumi toi osaltaan näkyväksi varhaiskasvattajilla jo olevaan hiljaista tietoa sekä herätti pohtimaan mahdollisia lisäkoulutus tarpeita. Toisaalta foorumissa käsitellyt aihealueet itsenäisinä foorumeinaan olisivat olleet jo riittävät. Pelkästään vertaistuen merkityksen pohtiminen tai kuvienkäyttö menetelmänä herättivät keskustelua. Ihanteellista jälkikäteen ajateltuna olisi ollut keskustelufoorumeiden sarja, joissa yhteen aihealueeseen oltaisiin keskitytty yhdellä kerralla. Tämä kuitenkin ei ehkä varhaiskasvattajien koulutus- ja työresurssien puitteissa olisi ollut mahdollista toteuttaa. Kehittämishaasteina voitaneen kuitenkin miettiä vastaavanlaisten foorumeiden toteuttamista.

Keskustelufoorumissa nousseiden keskusteluiden perusteella huomiota tulisi kiinnittää seurakunnan varhaiskasvatuksen kehittämisessä riittävän henkilökunnan takaamiseen lapsiryhmissä joissa lapsilla on erityistä tuen tarvetta tai pitkäaikaissairaita lapsia. Ryhmäavustajien käyttömahdollisuuksia haastavissa ryhmissä voitaneen myös miettiä. Huomioitava on kuitenkin käytössä olevat resurssit. Koulutuskartoituksia varhaiskasvattajien ja heidän työssään kohtaamista tarpeista erityiskasvatuksen näkökulmista olisi tulevaisuudessa tarvetta lisätä.

Tämä opinnäytetyö on keskittynyt tunne- ja sosiaalisten taitojen sekä tarkkaavuuden pulmiin ja niiden tukemiseen seurakunnan

varhaiskasvatuksessa. Opinnäytetyön toteutus dialogisena keskustelufoorumina on ollut toiminnallinen. Keskustelufoorumissa nousseita teemoja kuten huolen esiinottaminen ja eteenpäin ohjaus jää tässä opinnäytetyössä ohueksi, voitaneenkin nähdä näissä teemoissa jatkotyöstö mahdollisuuksia toiminnallisiin sekä tutkimuksellisempiin opinnäytetöihin. Mielenkiintoista olisi lisäksi jatkossa tutkia vertaistuen merkitystä seurakunnan varhaiskasvatuksen näkökulmasta.

LÄHTEET:

Ahokas, M.2010. Ryhmät ja niiden väliset suhteet. teoksesta Arjen sosiaalipsykologia. Suominen, E., Pirttilä- Backman, A-M., Lahikainen, A.R., Ahokas, M. Helsinki: WSOY, 226.

Ainutlaatuinen lapsuus. 2012. Lapset ja perheet. Jyväskylän seurakunta. Viitattu 8.5.2012.

http://www.jyvaskylanseurakunta.fi/toiminta/lapset_ja_perheet/

Aro, T.2004. Neurologiset kehityshaasteet ja niihin vastaaminen. Itsesäätelyn kehitys ja tukeminen. Teoksesta Erityiskasvatus varhaislapsuudessa. Pihlaja, P & Viitala, R. Helsinki: WSOY, 249, 253

Ayres, A. J. 2008. Aistimusten aallokossa. sensorisen integraation häiriö ja terapia. Juva: Bookwell Oy

Brown, W-H., Odom, S-L. & Conroy, M-A. 2001. An intervention hierarchy for promoting young children's peer interactions in natural environments. Topics in early childhood special education. Viitattu 12.5.2012

[http://web.ebscohost.com.ezproxy.jamk.fi:2048/ehost/detail?vid=3&hid=10&sid=aa675401-fa8f-4cbc-a42b-](http://web.ebscohost.com.ezproxy.jamk.fi:2048/ehost/detail?vid=3&hid=10&sid=aa675401-fa8f-4cbc-a42b-0fb7269d0390%40sessionmgr10&bdata=JnNpdGU9ZWwhvc3QtbGl2ZQ%3d%3d#db=afh&AN=5230777)

[0fb7269d0390%40sessionmgr10&bdata=JnNpdGU9ZWwhvc3QtbGl2ZQ%3d%3d#db=afh&AN=5230777](http://web.ebscohost.com.ezproxy.jamk.fi:2048/ehost/detail?vid=3&hid=10&sid=aa675401-fa8f-4cbc-a42b-0fb7269d0390%40sessionmgr10&bdata=JnNpdGU9ZWwhvc3QtbGl2ZQ%3d%3d#db=afh&AN=5230777)

Crain, W. 2011. Theories of development. Concepts and applications. Boston: Pearson

Dialogisuuden muodostaminen ammattilaisen ja perheen välillä. 2012. Kasvun kumppanit lapsen hyvinvointia vahvistamassa. THL. viitattu 15.12.2012. http://www.thl.fi/fi_FI/web/kasvunkumppanit-fi/tyon/periaatteet/dialogisuus_ammattilaisen_ja_perheen_valilla

Heikkilä, M. 2009. ADHD-lasten vanhempien kokemukset arjesta ja saaduista tukipalveluista. Opinnäytetyö. Helsinki. Diakonia ammattikorkeakoulu. viitattu 20.7.2012 http://www.adhd-liitto.fi/sites/default/files/page_attachment/loppuraportti_mirjaheikkila.pdf

Heinämäki, L. 2000. Varhaiserityiskasvatus lapsen arjessa. Helsinki: Tammi

Heister Trygg, B. 2010. Graafinen kommunikointi. Esineet, kuvat ja symbolit puhetta tukevassa ja korvaavassa kommunikoinnissa. suom. P, Rautakoski. Kehitysvammaliitto ry. Kouvola: Solver Palvelut.

Hujala, A., 2011. Erityistä tukea tarvitseva lapsi on ensisijaisesti lapsi. Lapsen oikeudet osaksi vammaispolitiikka. Lapsiasianvaltuutetun toimiston julkaisuja 2011:10: Workshop Päiviä Oy. http://www.lapsiasia.fi/c/document_library/get_file?folderId=2835211&name=DLFE-16630.pdf

Jyväskylän seurakunnan strategia vuoteen 2020. 2012. Jyväskylän seurakunta. Viitattu 8.5.2012. http://www.jyvaskylanseurakunta.fi/palvelut_ja_yhteystiedot/strategia/

Kankaanpää, A. 2012. "Jos on jotain mikä vaivaa niin on tärkeää puhua meillekin siitä." 4-5 vuotiaiden lasten vanhempien näkemyksiä huolen puheeksiottamisen tilanteista varhaiskasvatuksessa. Opinnäytetyö. Sosiaali-alan koulutusohjelma. Hämeenlinna: Hämeen ammattikorkeakoulu. viitattu 23.11.2012.

http://publications.theseus.fi/bitstream/handle/10024/38829/jos_on_jotain_mik_a_vaivaa_niin_on_tarkeeta_puhua_meillekin_siita.pdf?sequence=1

Karling, M. Oksanen, T. Sivén, T. Vihunen, R & Vilén, M. 2009. Lapsen aika. Juva: WSOY

Kauppila, R. A.2005. Vuorovaikutus- ja sosiaaliset taidot. Vuorovaikutusopas opettajille ja opiskelijoille. Keuruu: Otavan Kirjapaino Oy.

Kekkonen, M.2012. Kasvatuskumppanuus puheena. Varhaiskasvattajat, vanhemmat ja lapset päivähoiton diskurssivilla näyttämöllä. Väitöskirja. Tampereen yliopisto, Kasvatustieteiden yksikkö. Terveystieteiden ja hyvinvointi laitos. Lapset, nuoret ja perheet osasto. Tampere: Juvenes Print- Tampereen Yliopistopaino Oy. Viitattu 10.5.2012

<http://www.thl.fi/thl-client/pdfs/7ca705d5-e5be-415f-b70b-4b862c8e707f>

Kerola, K. Kujanpää, S & Kallio, A. 2010. Tunnetaitoja oppii harjoittelemalla. Tunnetaitojen harjoittelu. Tunteesta tunteeseen. Ihmismielen tarinat kuvin ja sanoin. Ohjaajan opas. Opetushallitus. viitattu 10.4.2012

http://www.edu.fi/tunteesta_tunteeseen/tunnetaitoja_oppii_harjoittelemalla

Kinnunen, S. 2003. Anna mun olla lapsi. Helsinki: Kirjapaja Oy

Kirkon varhaiskasvatuksen kehittämisryhmä, Kirkon kasvatus ja nuorisotyö.2008. Lapsi on osallinen. Kirkon varhaiskasvatuksen kehittämisen asiakirja. Kirkkohallitus: Oriveden kirjapaino. viitattu 8.5.2012.

[http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/A135233A105C6571C225770000309FFB/\\$FILE/Varhaiskasvkehittamisen_asiakirja.pdf](http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/A135233A105C6571C225770000309FFB/$FILE/Varhaiskasvkehittamisen_asiakirja.pdf)

Kokko, R-L., & Koskimies, M.2007. Ennakointi dialogit moniammatillisena yhteistyömuotona. Dialogi verkostopalaverien välitön palaute. Helsinki: STAKES. viitattu 15.12.2012.

<http://www.stakes.fi/verkkojulkaisut/raportit/R17-2007-VERKKO.pdf>

Koskimies, M., Pyhäjoki, J., Arnkil, T.E.2012. Hyvien käytäntöjen dialogit. Opas dialogisen kehittämisen ja kulttuurisen muutoksen tueksi. Tampere: Juvenes print.

Lahtonen, M.1999. Keskustellen parempaan työyhteisöön. Teoksesta Siinä tutkija missä tekijä. Toimintatutkimuksen perusteita ja näköaloja. (toim.) Heikkinen, H L. T., Huttunen, R., Moilanen, P. Juva: WSOY 201, 204,206

Malm, M. Matero, M. Repo, M & Talvela, E-L.2006. Esteistä mahdollisuuksiin. Vammaistyön perusteet. Helsinki: WSOY

Marks, D.1999. Disability. Controversial debates and psychosocial perspectives. London: Routledge

Miller, P. H. 2002. Theories of developmental psychology. New York: Worth Publishers

Määttä, P. & Rantala, A. 2010. Tavallisen erityinen lapsi. Yhdessä tekemisen toimintamalleja. Juva: WS Bookwell oy

Nind, M & Hewett, D. 2011. Voimauttava vuorovaikutus. Opas toimintatavan käyttöön. Kehitysvammaliitto: Multiprint

Nummenmaa, L. 2010. Tunteiden psykologia. Helsinki: Tammi

Nurmi J-E., Ahonen, T., Lyytinen, H., Lyytinen, P., Pulkkinen, L. & Ruoppila, I. 2006. Ihmisen psykologinen kehitys. Helsinki: WSOY

Oppaat ja kuvat. 2011 Neuropsykiatriset erityisvaikeudet. Tampereen kaupunki. viitattu 21.7.2012

<http://www.tampere.fi/perhejasosiaalipalvelut/neptunus/oppaatjakuvat.html>

Poikkeus, A-M. 1995. Lasten toverisuhteet ja sosiaaliset taidot. Teoksessa Näkökulmia kehityspsykologiaan. Kehitys kontekstissaan. Lyytinen, P., Korkiakangas, M. Toim. Lyytinen, H. Helsinki: WSOY, 122, 126–127, 137

Pärkö, K. 2004. Kiireettömästi kielellisiin harjoituksiin -lämpimän vuorovaikutuksen tärkeydestä kielellisen kehityksen tukemisessa. Teoksesta Vanhemmuuden ja lapsen kasvun tukeminen päivähoitossa. Keskinen, S. Toim. Virjonen, H. Helsinki: Tammi

Rantala, A. 2004. Perheen ja päivähoiton yhteistyö. Perhelähtöinen yhteistyö. Teoksesta Erityiskasvatus varhaislapsuudessa. Pihlaja, P & Viitala, R. Helsinki: WSOY, 101

Ruoppila, I. 1995. Alkusanat. Teoksessa Näkökulmia kehityspsykologiaan. Kehitys kontekstissaan. Lyytinen, P., Korkiakangas, M. Toim. Lyytinen, H. Helsinki: WSOY, 21–22

Schaffer. H.R.2006. Key concepts in developmental psychology. London: Sage

Sensorisen integraation häiriö. Sensorisen integraation Terapia yhdistys ry. viitattu 20.7.2012.

<http://www.sity.fi/hairio.html>

Stock Kranowitz, C. 2003. Tahatonta tohellusta. Sensorisen integraation häiriö lapsen arki elämässä. Juva: Bookwell oy

Tuomi, J. & Sarajärvi, A., 2009. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi

Valtioneuvoston periaatepäätös varhaiskasvatuksen valtakunnallisista linjauksista.2002. STM. viitattu 9.5.2012.

<http://pre20031103.stm.fi/suomi/pao/varhais2/julkaisu0209.htm>

Vammaispoliittinen ohjelma. Jyväskylän kaupunki. vammaisneuvosto. Jyväskylän kaupunki: sosiaali- ja terveystoim. Viitattu 29.8.2012

<http://www.jyvaskyla.fi/sote/vammaiset/vammaisneuvosto/vampo>

Varhaiskasvatus. Kasvatus. toiminta. SAKASTI. EVL. FI-KIRKON PALVELIJOILLE. Keskushallinto- Suomen ev.lut.kirkko. viitattu 8.5.2012.

<http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/sp3?open&cid=Content28953E>

Vertaistuki.2012. Tietoa puhevammaisuudesta. Papunet. Viitattu 28.12.2012.

<http://papunet.net/tietoa/vertaistuki>

Viitala, R. 2004. Ideologisia ja pedagogisia lähtökohtia erityistä tukea tarvitsevien lasten kanssa toimittaessa. Koko ryhmää koskeva ohjaus. Teoksesta Erityiskasvatus varhaislapsuudessa. Pihlaja, P & Viitala, R. Helsinki: WSOY, 144–145

Wahlberg, K-E.2004. Perhe ja vuorovaikutusnäkökulma lapsen käyttäytymiseen. Varhaisten kokemusten merkitys lapsen käyttäytymiseen. Teoksesta Erityiskasvatus varhaislapsuudessa. Pihlaja, P & Viitala, R. Helsinki: WSOY, 84–85.

Yhdenvertaisuus.1999. Perusoikeudet. Suomen perustuslaki. Finlex. viitattu 12.5.2012. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731>

LIITTEET:**LIITE 1. kutsu****KESKUSTELUFOORUMI****Työvälineitä seurakunnan
varhaiskasvattajille arjentyöhön**

Erityistä tukea tarvitsevien lasten kohtaaminen
Jyväskylän seurakunnan varhaiskasvatuksessa

**TERVETULOA JAKAMAAN AJATUKSIA JA
KOKEMUKSIA YHDESSÄ!**

Perjantaina 23.11.2012 klo 12–14.30

Huhtasuon Kirkko, Seurakuntasali
Nevakatu 6

Syksyisin lämpöisin terveisin: Eija Asp
Sosionomiopiskelija /erityiskasvatus ja vammaistyö
Jyväskylän ammattikorkeakoulu

PS. Keskustelufoorumi on osa opinnäytetyötäni

LIITE 2. Vinkkimateriaali

Työvälineitä seurakunnan varhaiskasvattajille arjentyöhön KESKUSTELUFOORUMI 23.11.2012/Opinnäytetö

Erityistä tukea tarvitsevien lasten kohtaaminen Jyväskylän seurakunnan
varhaiskasvatuksessa / Eija Asp

”VINKKIMATERIAALIA”

*Kirjallisuutta tunteiden käsittelyyn sekä vuorovaikutustaitojen tukemiseen
erilaisten harjoitusten avulla:*

Kerola, K. Kujanpää, S & Kallio, A. 2010. Tunnetaitoja oppii harjoittelemalla. Tunnetaitojen harjoittelu. Tunteesta tunteeseen. Ihmismielen tarinat kuvin ja sanoin. Opetushallitus. Keuruu: Otavan kirjapaino Oy

- Harjoituskirjan tavoitteena on olla keskustelun ja harjoitusten tukena sekä tunteiden tunnistamisen ja nimeämisen apuna.

Internetissä oppimateriaali tunnetaitojen ohjaamiseen:

http://www.edu.fi/tunteesta_tunteeseen

Kerola, K. & Kallio, A.1998. Aamusta iltaan. Sosiaaliset tarinat kuvin ja sanoin. Kehitysvammaliitto ry.

- Materiaalikansio sekä opasvihko jonka kohderyhmänä mm. lapset ja lapsiryhmät. Materiaalin tavoitteina ovat, mm. toiminnan jäsentäminen, kuvan hyödyntäminen ilmaisussa ja vuorovaikutuksessa.

Toivakka, S & Maasola, M. 2011. Itsetunto kohdalleen. Harjoituksia itsetuntemuksen ja vuorovaikutustaitojen oppimiseen. Juva: Bookswell Oy.

- Kirjan tavoitteena on erilaisten harjoitusten avulla käsitellä ja ottaa puheeksi itsetuntoon liittyviä aiheita. Kirjassa on erilaisia sekä eripituisia harjoituksia mm. oman minän pohdintaan, kehollisuuteen, vuorovaikutustaitojen tukemiseen sekä rentoutumiseen. Mielestäni harjoitukset soveltuvat monille eriryhmille, soveltaen sekä aikuisille että lapsille.

Kotka, R. 2011. Tarinat tunteiden tulkkina. Toiminnallisia ideoita satujen ja draaman maailmasta. Juva: Bookswell

- Kirjan tavoitteena on satujen sekä tarinoiden avulla käsitellä tunteita, vuorovaikutustaitoja, sosiaalisia suhteita ja ongelmienratkaisua. Kirja sisältää myös leikkivinkkejä satuihin sekä draamaharjoituksia

Kauppila, R. A.2005. Vuorovaikutus- ja sosiaaliset taidot. Vuorovaikutusopas opettajille ja opiskelijoille. Keuruu: Otavan Kirjapaino Oy.

- Kirja sisältää teoria tietoutta sosiaalisista ja vuorovaikutustaidoista. Kirjassa on myös koottu erilaisia vinkkejä vuorovaikutustaitojen opettamiseen

Taipale-Oiva, S.2006. Hippa, Litta, Natta. Hippaleikki havaintomotorisena kokemuksena. Haukkarannan koulu. Jyväskylä: Kirjapaino Oma Oy

- Kirja sisältää hippaleikkejä, joita voidaan muokata eri-ikäisille soveltuvaksi. Liikunta- ja aistikokemusten kautta voidaan tukea myös lapsen puheen, lukemisen ja kirjoittamisen valmiuksia. Hippaleikit tukevat myös lasta jolla on vaikeuksia oman kehonsa ja ympäristönsä havainnoinnissa.

Internetissä olevaa materiaalia:

Papunetin tunteisiin liittyviä loruja, joiden avulla voidaan käsitellä, ilmaista ja nimetä erilaisia tunteita

<http://papunet.net/kuva/lorut/tunnelorut>

Tampereen kaupungin neuropsykiatristen erityisvaikeuksien sivustolla (nepsy) tulostettavia kuvamateriaaleja tunnetilojen käsittelyn avuksi

<http://www.tampere.fi/perhejasosiaalipalvelut/neptunus/oppaatjakuvat.html>

Pesäpuu ry:n lapsilähtöisen työskentelyn välineet mm. kissa- ja nallekortit ja tunnesäätilakortit

<http://www.sosiaaliportti.fi/fi-FI/lastensuojelunkasikirja/tyovalineet/tyomenetelmat/lapsilahtointenyoskentely/>

Tietoa aistisäätelyyn liittyvistä ongelmista

<http://www.sity.fi/hairio.html>

Muuta kirjallisuutta:

Lyytinen, P., Korhonen, M. Toim. Lyytinen, H. 1995. Näkökulmia kehityopsykologiaan. Kehitys kontekstissaan. Helsinki: WSOY

Heinämäki, L. 2000. Varhaiserityiskasvatus lapsen arjessa. Helsinki: Tammi

Määttä, P. & Rantala, A. 2010. Tavallisen erityinen lapsi. Yhdessä tekemisen toimintamalleja. Juva: WS Bookwell oy

Kinnunen, S. 2003. Anna mun olla lapsi. Helsinki: Kirjapaja Oy

Keskinen, S. Toim. Virjonen, H. 2004. Vanhemmuuden ja lapsen kasvun tukeminen päivähoitossa. Helsinki: Tammi

Stock Kranowitz, C. 2003. Tahatonta tohollusta. Sensorisen integraation häiriö lapsen arki elämässä. Juva: Bookwell oy

Ayres, A. J. 2008. Aistimusten aallokossa. sensorisen integraation häiriö ja terapia. Juva: Bookwell Oy

Malm, M., Matero, M., Repo, M & Talvela, E-L. 2006. Esteistä mahdollisuuksiin. Vammaistyön perusteet. Helsinki: Wsoy

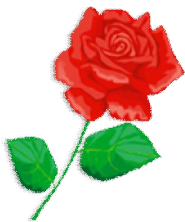
Tikoteekki. Tietotekniikka- ja kommunikaatiokeskus. 2010. Kuvat kommunikoinnissa. Kehitysvammaliitto ry. Kirjapaino Keili.

Liite 3. Kysely ”erkka-iltalaisille äideille

Hei!

Olen Eija Asp ja opiskelen Jyväskylän ammattikorkeakoulussa sosionomiksi. Toivoisin teitä Erkka-iltalaisilta kokemuksia, palautetta sekä toiveita joita tarkoitukseni olisi hyödyntää opinnäytetyössäni. Käsittelen vastauksenne ehdottoman luottamuksellisesti sekä anonyymisti, niin ettei vastaajien henkilöllisyys tule esiin missään vaiheessa. Voitte vastata halutessanne nimettömästi jolloin henkilöllisyys ei tule myöskään minun tietooni. Ohessa on kirjekuori postimerkkeineen, sen voi lähettää 21.5.2012 mennessä osoitteeseen: **lastenohjaaja Seija Inkinen, Huhtasuon kirkko Nevakatu 6. 40340 JYVÄSKYLÄ.**

KIITOKSET!!!

Voitte kirjoittaa vapaamuotoisesti ajatuksianne paperin toiselle puolelle mm. siitä oletteko saaneet tukea perheellenne/lapsellenne Jyväskylän seurakunnan lapsi- ja perhetyöstä ja lastenohjaajilta? Millaista tukea olette perheellenne/ lapsellenne saaneet? Millaista toimintaa/ tukea toivoisitte?

Palautteet, ideat ja ajatukset muutoinkin ovat lämpimästi tervetulleet

Aurinkoisia kevätpäiviä toivottaen: Eija Asp

